

Iwona Konieczna

AUTOREFERAT

wraz z włączonym wykazem prac naukowych
i opisem pozostałych osiągnięć

2024

Spis treści

1. Informacje ogólne o kandydatce ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego.....	2
2. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu	2
3. Charakterystyka dorobku naukowego.....	3
3.1. Geneza zainteresowań badawczych i ogólna charakterystyka dorobku naukowego.....	3
4. Informacja o osiągnięciach naukowych albo artystycznych, o których mowa w art. 219 ust. 1. pkt 2 ustawy	8
4.1. Podstawy teoretyczne	8
4.2. Ustalenia metodologiczne	10
4.3. Możliwości i znaczenie wykorzystania wyników badań własnych do celów poznawczych, teoretycznych i praktycznych.....	13
4.4. Model działania komunikacyjnego w rozmowie.....	15
4.5. Wkład głównego osiągnięcia naukowego w rozwój dyscypliny.....	17
5. Charakterystyka obszarów naukowo-badawczych	18
5.1. Obszar naukowo-badawczy: wielowymiarowe teoretyczno-empiryczne konteksty pedagogiki leczniczej.....	19
Publikacje naukowe	20
Omówienie publikacji naukowych obszaru: wielowymiarowe teoretyczno-empiryczne konteksty pedagogiki leczniczej.....	21
Wygłaszane referaty na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych..	26
Działania praktyczne	28
5.2. Obszar naukowo-badawczy: diagnoza i wsparcie edukacyjne zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	28
Publikacje naukowe.....	28
Omówienie publikacji naukowych obszaru: diagnoza i wsparcie edukacyjne zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	29
Wygłaszane referaty na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych..	32
Działania praktyczne	32
5.3. Obszar naukowo-badawczy: komunikacja interpersonalna w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb.....	33
Publikacje naukowe	34
Omówienie publikacji naukowych obszaru: komunikacja interpersonalna w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb	35
Wygłoszone referaty na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych..	38
Działania praktyczne	39
7. Informacja o uczestnictwie w programach europejskich lub innych programach międzynarodowych i krajowych	41
8. Informacja o członkostwie w redakcjach naukowych monografii.....	42
9. Informacja o udziale w komitetach organizacyjnych i naukowych konferencji krajowych lub międzynarodowych.....	42
10. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni oraz staże naukowe będące efektem współpracy międzynarodowej oraz krajowej	42
11. Członkostwo w organizacjach i towarzystwach naukowych	44
12. Członkostwo w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism	45
14. Osiągnięcia i nagrody	45
15. Działalność dydaktyczna oraz organizacyjna	45
16. Kompletny wykaz opublikowanych prac naukowych oraz bibliometryczne wskaźniki dokonań naukowych po uzyskaniu stopnia doktora	48
Podsumowanie	48
Literatura	49

1. Informacje ogólne o kandydatce ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego

Imię i nazwisko: IWONA KONIECZNA

Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- 2022** – studia podyplomowe z terapii pedagogicznej realizowane w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
- 2012** – uzyskany stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
Tytuł rozprawy doktorskiej: *Subiektywna ocena jakości życia przez dzieci z chorobą reumatyczną*
Promotor: dr hab. Wanda Hajnicz, prof. APS
Recenzenci: dr hab. Joanna Głodkowska, prof. APS, dr hab. Józef Binnebesel, prof. WSEZiNS
- 2008** – studia podyplomowe z logopedii realizowane w Instytucie Badań Edukacyjnych w Warszawie
- 2007** – jednolite studia magisterskie na kierunku: pedagogika specjalna, specjalność: pedagogika terapeutyczna i wychowanie przedszkolne w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Promotor: dr hab. Wanda Hajnicz, prof. APS

2. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu

- od 2018 do chwili obecnej na stanowisku adiunkta w Zakładzie Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
- 2012-2017: na stanowisku adiunkta w Zakładzie Pedagogiki Terapeutycznej w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
- 2007-2012: na stanowisku asystenta w Zakładzie Pedagogiki Terapeutycznej w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Poza pracą naukowo-dydaktyczną, realizowaną w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, rozwijałam i doskonaliłam kompetencje oraz zdobywałam doświadczenie zawodowe, pracując jako:

- nauczyciel – logopeda w Szkole Podstawowej nr 353 przy ulicy Zachodzącego Słońca w Warszawie (1.08.2015–31.08.2016)
- ekspert ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych w Ośrodku Rozwoju Edukacji w Warszawie (1.06.2018–30.09.2018);
- koordynator merytoryczny projektu Szkolenia i doradztwo dla kadr poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego w Ośrodku Rozwoju Edukacji w Warszawie (1.03.2023 –30.09.2023).

Moim podstawowym miejscem pracy zawsze była (od 2007 roku) i jest obecnie Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

3. Charakterystyka dorobku naukowego

Moja działalność naukowo-badawcza umiejscowiona jest w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika. Podejmowane przeze mnie wieloletnie eksploracje naukowe mieszczą się głównie w pedagogice specjalnej. Bogactwo, doniosłość podejmowanych zagadnień oraz dbałość metodologiczna opracowań znajduje uzasadnione miejsce pedagogiki specjalnej w systemie nauk, będąc subdyscypliną pedagogiki. Jej aspiracje naukowe dotyczą zarówno podejmowania wielowątkowych analiz teoretycznych, rzetelności eksploracji badawczych oraz formułowania rekomendacji dla praktyki edukacyjnej, rehabilitacyjnej i terapeutycznej (m. in. Błęszyński, 2008; Chrzanowska, 2015; Gajdzica, 2013; Głodkowska, 2017; Krause, 2010; Marcinkowska, 2013; Szumski, 2006; Zaorska, 2015).

Ogólnie mogę stwierdzić, że moja praca naukowa, a także dydaktyczna sytuują się przede wszystkim w obszarze pedagogiki leczniczej i koncentrują się głównie wokół trzech zagadnień, które rozwijałam i dokumentowałam podczas całej mojej aktywności akademickiej. Zagadnienia te, zaprezentowane dalej (5.1., 5.2., 5.3.) dotyczą: (1) złożonych i wielowymiarowych teoretyczno-empirycznych kontekstów pedagogiki leczniczej, (2) diagnozy i wsparcia edukacyjnego zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz (3) komunikacji interpersonalnej analizowanej w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb.

3.1. Geneza zainteresowań badawczych i ogólna charakterystyka dorobku naukowego

Już w trakcie studiów (w latach 2002 – 2007) na kierunku pedagogika specjalna w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej miałam możliwość zdobywania interdyscyplinarnej wiedzy, uczestnicząc w wykładach realizowanych przez m.in.: prof. Grzegorza Szumskiego, prof. Barbarę Smolińską-Theiss, prof. Bogusława Śliwerskiego, prof. Joannę Głodkowską, dr hab. Wandę Hajnicz, prof. APS, dr hab. Ewę Kuleszę, prof. APS, dr hab. Helenę Ciążelę prof. APS oraz innych nauczycieli akademickich, którym jestem wdzięczna za otrzymaną wiedzę, przekazaną wrażliwość i nabyte umiejętności. Studiowanie w APS rozbudziło we mnie potrzebę naukowego poznawania złożonych problemów osób z niepełnosprawnościami i ich życia w społeczeństwie.

Jednocześnie był to okres moich intensywnych poszukiwań badawczych i nakreślenia obszarów własnych zainteresowań naukowych. Wiązało się to także z uczestnictwem w licznych i różnotematycznych kursach, szkoleniach i warsztatach, w tym m. in.: kurs wolontariusza w hospicjum (od grudnia 2004 do stycznia 2005 uczyłam się opieki nad osobami starszymi i z przewlekłymi chorobami, w tym także dziećmi); kurs posługiwania się językiem Bliss (od października 2004 do lutego 2005 nabywałam umiejętność posługiwania się metodą niewerbalnego komunikowania się z dziećmi ze złożoną niepełnosprawnością); kurs kinezylogii edukacyjnej (metoda Dennisona, od marca do kwietnia 2005); szkolenie z zakresu sposobów rozwiązywania konfliktów między rodzicem a nauczycielem (listopad 2005); warsztat metodyczny dotyczący metod integracyjnych w pracy z grupą, wprowadzenie do pedagogiki zabawy (marzec/kwiecień 2006); szkolenie – metody konstruktywnego rozwiązywania konfliktów (2007). W 2008 roku ukończyłam szkolenia I i II stopnia w zakresie

teorii i terapii integracji sensorycznej pt. „Neurofizjologiczne podstawy procesów integracji sensorycznej” realizowane przez Polskie Towarzystwo Integracji Sensorycznej).

W trakcie studiów byłam zaangażowana w działalność Studenckiego Koła Naukowego Pedagogiki Terapeutycznej. Uczestniczyłam w przygotowywaniu seminariów, konferencji naukowych, projektów badawczych, m.in. byłam współorganizatorem Konferencji Naukowej *Agresja osób z niepełnosprawnością i zaburzeniami psychicznymi w świetle praktyki terapeutycznej* (czerwiec 2006); współtwórcą montażu słowno-muzycznego z udziałem osób z niepełnosprawnościami; uczestnikiem realizowanych w latach 2004 – 2007 licznych projektów Koła.

Dziś oceniam jako niezwykle ważne, że podczas studiów pracowałam z dziećmi z chorobami przewlekłymi i ich rodzicami, co dawało mi możliwość wykorzystywania zdobytej wiedzy akademickiej, jej weryfikacji i refleksji nad istotnymi zagadnieniami oraz wzmacniało moje poczucie właściwego wyboru drogi zawodowej z wrażliwością skupioną na wspieraniu drugiego człowieka.

Kluczowym czasem dla rozwoju moich zainteresowań naukowych był staż asystencki, który rozpoczęłam na piątym roku studiów w Zakładzie Pedagogiki Terapeutycznej pod kierunkiem dr hab. Wandy Hajnicz, prof. APS. Wówczas poza realizacją zajęć ze studentami (m.in. z pedagogiki terapeutycznej, opieki paliatywnej), miałam możliwość uczestniczenia w realizacji mojego pierwszego projektu badawczego pt. *Ból, cierpienie, choroba przewlekła w świadomości osób zdrowych i chorych* (BW04/06, kierownik: dr hab. Wanda Hajnicz, prof. APS). Rezultatem mojego zaangażowania w projekt były dwa artykuły naukowe:

1. Konieczna, I. (2009). Ból jako doświadczenie towarzyszące chorobie przewlekłej cz. I- przegląd literatury. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 1(9), 7–22.
2. Konieczna, I. (2009). Ból jako doświadczenie towarzyszące chorobie reumatycznej u dzieci cz. II badania sondażowe. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 2(10), 75–93.

W trakcie odbywania stażu asystenckiego w APS zdałam sobie sprawę, jak trudno jest komunikować się z dziećmi z różnymi chorobami przewlekłymi w różnym wieku na temat ich doświadczeń wynikających ze stanu zdrowia. Ma to miejsce szczególnie wtedy, kiedy dzieci przebywają w placówce leczniczej i na nowo, po długiej absencji, muszą adaptować się powracając do przedszkola czy szkoły. Sytuacja dzieci z chorobami przewlekłymi stała się dla mnie szczególnym obszarem, ważnym w naukowym poznaniu. Wniknięcie w te zagadnienia uświadomiło mi, że w doświadczeniu tych dzieci są liczne kontakty z różnymi osobami. Co ważne, nie zawsze dzieci te mają potrzebę, a także kompetencje do komunikowania, dzielenia się z innymi (często obcymi dla nich) osobami swoimi trudnymi przeżyciami, wynikającymi z faktu choroby i konsekwencjami, jakich doświadczają. Opiekunką mojego stażu i jednocześnie promotorem pracy magisterskiej była dr hab. Wanda Hajnicz, prof. APS, która umożliwiała mi własne poszukiwania, mobilizowała do eksploracji i kierując moim rozwojem naukowym, nie narzucała własnego sposobu myślenia, ale z uwagą śledziła postępy nad konstruowaniem projektów badawczych i interpretowaniem uzyskanych rezultatów.

Po stażu i obronie pracy magisterskiej (2007), zostałam zaproszona do grona pracowników Zakładu Pedagogiki Terapeutycznej APS i rozpoczęłam pracę na stanowisku asystenta. Niemal od razu skupiłam się nad projektowaniem badań w zakresie subiektywnej jakości życia dzieci z chorobą przewlekłą. W pracy doktorskiej dążyłam przede wszystkim

do poznania subiektywnej jakości życia doświadczanej w różnych obszarach ich funkcjonowania przez dzieci z chorobą reumatyczną. W trakcie realizacji badań zgromadziłam pokaźny materiał badawczy, który tylko w części został przeze mnie wykorzystany w rozprawie doktorskiej pt. *Subiektywna ocena jakości życia przez dzieci z chorobą reumatyczną*. Od momentu podjęcia pracy w Akademii (2007) do uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie pedagogika (2012), konsekwentnie rozwijałam moje zainteresowania naukowe oraz poszerzałam je o nowe obszary. Z zaangażowaniem podejmowałam naukowe, dydaktyczne i organizacyjne aktywności akademickie.

Brałam udział w projektach (także w unijnych):

1. *Proces nauki domowej i odrabiania lekcji w kontekście problematyki atrybucji wyników uczenia się (wyjaśniania niepowodzeń edukacyjnych)* (2009/2010), wykonawca, kierownik projektu dr Agnieszka Konieczna
2. *Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła* UDA.POKL.03.03.02-00-036/10 (01.08.2010 - 31.10.2014) – koordynator ds. praktyk, kierownik projektu dr Wojciech Gasik
3. *Pedagogika specjalna – nowa specjalność*, UDA-POKL 04.01.01-00-207/09-00 (1.07.2011 - 31.07.2013) – pełnienie funkcji sekretarza projektu, kierownik projektu dr hab. Joanna Głodkowska, prof. APS.

Byłam także współorganizatorką Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. *Współpraca z rodzicami w procesie udzielania pomocy pedagogicznej dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej i integracyjnej – możliwości i ograniczenia* (15. 01. 2010, APS, Warszawa).

Poniżej przedstawiam wykaz wybranych artykułów w czasopismach i pracach zbiorowych pod redakcją, opublikowanych w latach 2009 – 2012:

1. Konieczna, I. (2010). Formy pomocy pedagogicznej dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w opinii nauczycieli, rodziców i uczniów. W: A. Konieczna (red.), *Optymalizacja sytuacji szkolnej uczniów – różnorodne wymiary współpracy z rodzicami* (s. 110-120). Warszawa: Wydawnictwo APS.
2. Konieczna, A., Konieczna, I. (2010). Postawy wobec braku osiągnięć szkolnych - stosowane atrybucje dotyczące przyczyn trudności ucznia (wina rodzica). W: A. Konieczna (red.), *Optymalizacja sytuacji szkolnej uczniów – różnorodne wymiary współpracy z rodzicami* (s. 40-52). Warszawa: Wydawnictwo APS.
3. Konieczna, I. (2010). Przebieg odrabianie lekcji i nauki w domu wśród uczniów klas 0 – III jako wskaźnik trudności edukacyjnych. W: A. Konieczna (red.), *Diagnozowanie potrzeb edukacyjnych dziecka* (s. 211-223). Warszawa: Wydawnictwo APS.
4. Konieczna, A., Konieczna, I. (2010). Ocena i wyjaśnianie niepowodzeń edukacyjnych uczniów przez nauczycieli i rodziców. W: A. Konieczna (red.), *Diagnozowanie potrzeb edukacyjnych dziecka* (s. 115-128). Warszawa: Wydawnictwo APS.
5. Konieczna, I. (2011). Praca z dzieckiem przewlekle chorym. W: J. Głodkowska (red.), *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne* (s. 259-275). Warszawa: Wydawnictwo APS.

6. Konieczna, I. (2012). Aktywizowanie zawodowe osób z niepełnosprawnością intelektualną w warsztatach terapii zajęciowej. W: D. Tomczyszyn, T. Romanowicz (red.), *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością* (s. 245-251). Biała Podlaska: Wydawnictwo PSW JP II.
7. Konieczna, I. (2012). Pomoc pedagogiczna dzieciom o specjalnych potrzebach edukacyjnych – oferta szkoły. W: Z. Palak, D. Chimicz, A. Pawlak (red.), *Wielość obszarów we współczesnej pedagogice specjalnej* (s. 299-307). Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Uczestniczyłam w międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych, zamieszczam wybrane referaty wygłoszone w latach 2007 –2012:

1. *Wspieranie dziecka w jego konfrontacji z bólem przewlekłym* (2007, referat współautorski z Wandą Hajnicz) – Międzynarodowa konferencja naukowa pt. Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość, Uniwersytet Szczeciński – Szczecin - Kopenhaga
2. *Wiedza nauczycieli klas I – III na temat problemów szkolnych dzieci leworęcznych* – Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. Uczeń ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, zorganizowana przez Zakład Terapii Pedagogicznej, 21. 09. 2009, APS Warszawa
3. *Wychowanek – pacjent w zakładzie leczniczym w dyskursie pedagogicznym* – III Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. Podstawy edukacji. Podmiot w dyskursie pedagogicznym, zorganizowana przez Akademię im. Jana Długosza w Częstochowie, 16 – 17. 11. 2009, Częstochowa
4. *Formy pomocy pedagogicznej dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w opinii nauczycieli, rodziców i uczniów* – Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. Współpraca z rodzicami w procesie udzielania pomocy pedagogicznej dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej i integracyjnej – możliwości i ograniczenia, zorganizowana przez Zakład Pedagogiki Terapeutycznej, 15. 01. 2010, APS Warszawa
5. *Postawy wobec braku osiągnięć szkolnych - stosowane atrybucje dotyczące przyczyn trudności ucznia (wina rodzica)* – Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. Współpraca z rodzicami w procesie udzielania pomocy pedagogicznej dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej i integracyjnej – możliwości i ograniczenia, zorganizowana przez Zakład Pedagogiki Terapeutycznej, 15. 01. 2010, APS Warszawa
6. *Pomoc pedagogiczna dzieciom o specjalnych potrzebach edukacyjnych – oferta szkoły* – Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. Różnorodność koncepcji, wielość przestrzeni aktualnym wyzwaniem dla teorii i praktyki pedagogiki specjalnej, UMCS, 21 – 22. 10. 2010, Lublin
7. *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością intelektualną w warsztatach terapii zajęciowej* – Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych, Państwowa Szkoła Wyższa im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, 7 – 8.11.2011, Biała Podlaska.

Po uzyskaniu stopnia doktora, na stanowisku adiunkta, zintensyfikowałam swoje działania, doskonaląc warsztat naukowy, kompetencje badawcze, studiując literaturę naukową. W tym czasie (nieprzerwalnie od 2007 roku do chwili obecnej) miałam także możliwość gromadzenia praktycznych doświadczeń w pracy z różnymi grupami uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Angażowałam się we współpracę z placówkami specjalnymi, a także

ogólnodostępnymi i integracyjnymi, w których uczą się dzieci wymagające specjalnych dostosowań. Szczególnie współpracowałam z placówkami leczniczymi – szkołami szpitalnymi (w Instytucie „Pomnik - Centrum Zdrowia Dziecka” w Warszawie; w Szpitalu Dziecięcym im. prof. dr med. Jana Bogdanowicza w Warszawie oraz Instytucie Reumatologii Okresu Rozwojowego w Warszawie).

Dzięki doświadczeniom i nawiązanym kontaktom (jako asystent, a później adiunkt), podjęłam współpracę z licznymi ośrodkami naukowymi w Polsce i na świecie, m.in. z: Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Evangelische Akademie Loccum w Niemczech, Eotvos Lorand University (ELTE) na Węgrzech, Uniwersytetem im. Ivana Ogienki w Kamieńcu Podolskim w Ukrainie, Uniwersytetem im. Abaja w Ałmacie w Kazachstanie.

Realizacja projektów badawczych, szczególnie tych we współpracy z dr hab. Barbarą Marcinkowska, prof. APS w latach 2015-2018 (*Model kompetencji komunikacyjnych osób z zespołem Aspergera*, nr BSTP/ 9 / 15 - I; *Model wspierania dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacji edukacyjnej*, nr BSTP/ 4 / 15 - I; *Kwestionariusz do funkcjonalnej oceny kompetencji komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera – psychometryczna ocena narzędzia*, nr BSTP 4/17 – I), skłoniła mnie do poszerzenia głównego obszaru zainteresowań i eksploracji naukowo-badawczych o problematykę dotyczącą diagnozy i wsparcie edukacyjnego zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz komunikacji interpersonalnej w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb. Efektami poszerzonych zainteresowań naukowych była współorganizacja, a także udział w międzynarodowych konferencjach naukowych oraz szkoleniowych w Polsce i za granicą. Publikacyjnym zwieńczeniem moich działań w tym zakresie jest główne osiągnięcie naukowe (4.1. – 4.5.) i szczegółowo opisany i przedstawiony mój dorobek naukowy, skoncentrowany w trzech obszarach (5.1. – 5.3.).

Cały czas rozwijam i doskonalam swój warsztat metodologiczny oraz poszukuję i wzbogacam uzasadnienia teoretyczne dla budowania własnych koncepcji. Wiem, że podejmuję złożone obszary badawcze, różnorodną tematykę, badam wrażliwe grupy, a to wymaga rzetelnego przygotowania warsztatu metodologicznego i prowadzenia ustawicznych, uaktualnianych kwerend literatury przedmiotu. Mam również świadomość tego, że jakościowe badania, które głównie realizuję, skupione są nie tylko na poznaniu, ale przede wszystkim na zrozumieniu rozpoznawanej rzeczywistości, a takie badania w „ludzkiej perspektywie” wymagają szczególnych interpretacji i wnikliwych, pogłębionych refleksji.

4. Informacja o osiągnięciach naukowych albo artystycznych, o których mowa w art. 219 ust. 1. pkt 2 ustawy

Głównym moim osiągnięciem naukowym jest:

Konieczna, I. (2023). *Interakcja komunikacyjna dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej w rozmowie zorientowanej na porozumienie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, stron 400, ISBN: 978-83-67721-19-6

Recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Zenon Gajdzica, dr hab. Beata Antoszewska, prof. UWM.

4.1. Podstawy teoretyczne

Monografia *Interakcja komunikacyjna dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej w rozmowie zorientowanej na porozumienie*, stanowiąca podstawę wszczęcia postępowania habilitacyjnego, to rezultat analiz teoretycznych i badań empirycznych zrealizowanych w ramach pedagogiki specjalnej, w obszarze pedagogiki terapeutyczno-leczniczej. Teoretyczne podstawy badań zostały opracowane w trzech rozdziałach.

W pierwszym rozdziale (*Interakcja komunikacyjna w rozmowie jako działanie społeczne*) skupiłam się na rozpatrzeniu interakcji w ujęciu interdyscyplinarnym oraz teoretycznym ugruntowaniu kontekstu komunikacyjnego w rozmowie jako działaniu społecznym. Wśród wielu istotnych aspektów omawianej problematyki skoncentrowałam się wokół istotnych pojęć interakcji komunikacyjnej w rozmowie, a w tym: języka, aktów mowy, niewerbalnych wymiarów interakcji komunikacyjnej, a także wielorakich zakłóceń w przebiegu interakcji komunikacyjnej w rozmowie. Ponadto w rozdziale tym omówiłam istotne koncepcje związane z kształtowaniem się wzorca interakcji w diadzie dziecko–dorosły i dokonałam charakterystyki jej przebiegu.

Tematyka rozdziału drugiego (*Dziecko w sytuacji choroby przewlekłej*) obejmuje charakterystykę choroby przewlekłej jako stanu o długotrwałym przebiegu, warunkującego funkcjonowanie dziecka w różnych obszarach i różnych okolicznościach życiowych. Rozdział zawiera omówienie i rozpatrzenie zidentyfikowanych biologicznych wskaźników choroby, a także jej psychologicznych i społecznych następstw. Uznałam również jako zasadne w tym rozdziale ukazanie teoretycznych zagadnień dotyczących koncepcji siebie, obrazu świata i postrzegania własnej choroby. Ponadto ukazałam stan dotychczasowych doniesień empirycznych w zakresie badawczo podjętego obszaru. Analiza dotychczasowej literatury przedmiotu uświadomiła mi niedostatek w tym obszarze i podkreśliła zasadność eksploracji badania interakcji komunikacyjnej dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej w rozmowie zorientowanej na porozumienie..

Rozdział trzeci (*Interakcja komunikacyjna w świetle teorii działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa*) stanowi kluczowe dopełnienie podstaw teoretycznych mojego projektu badawczego. W nim ukazałam interakcję komunikacyjną w świetle teorii działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa (1999), którą przyjąłam jako podstawową perspektywę teoretyczną i empiryczną koncepcji badań własnych. Przedstawiłam działanie komunikacyjne

ugruntowane w interakcji społecznej. Opisałam wybrane modele działania (normatywny, teologiczny i dramaturgiczny), ze szczególnym zwróceniem uwagi na model działania komunikacyjnego. Odwoływanie się do licznych koncepcji, teorii naukowych, wskazało na interdyscyplinarność podjętych zagadnień.

Jednocześnie uznałam, że konieczne jest rozróżnienie terminologiczne zdaje się wyraźnie powiązanych ze sobą, wieloznacznych i w różny sposób ujmowanych w literaturze pojęć: interakcja i komunikacja. Korzystając z analiz teoretycznych, interakcję definiuję jako ogół aktywności wspólnej co najmniej dwóch osób, które pozostają wobec siebie w relacji umożliwiającej im wzajemny wpływ (Reber, Reber, 2008, s. 290). Komunikację zaś postrzegam jako proces interakcji zachodzący w szerszym kontekście społecznym i kulturowym, pozwalający na budowanie relacji osobowych z innymi ludźmi przez tworzenie, wymianę i uzgadnianie wspólnych znaczeń; realizowany za pomocą różnego rodzaju działań oraz symboli werbalnych, niewerbalnych i pozajęzykowych (Davis, 2007, s. 104).

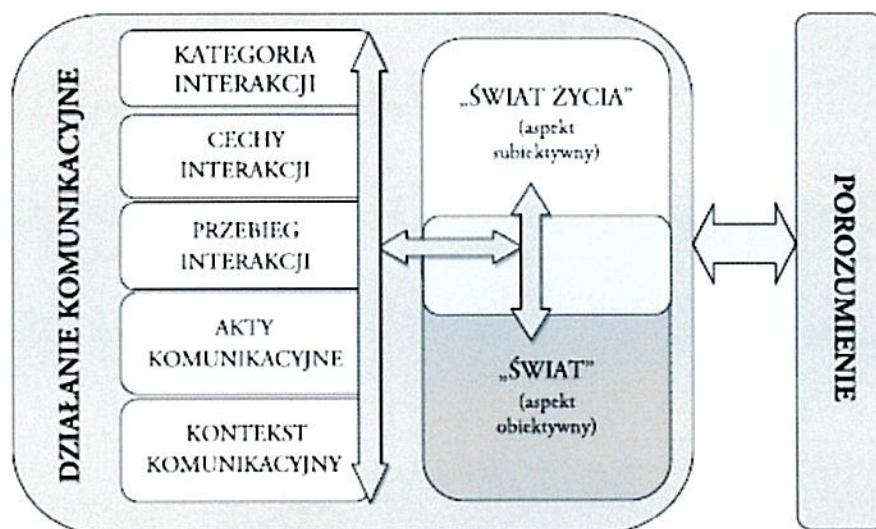
Staralam się również wykazać, że interakcja komunikacyjna jest specyficzną formą interakcji społecznej. Jest swoistą relacją zachowań komunikacyjnych (werbalnych i/lub niewerbalnych), społecznie ukierunkowanych, pochodzących od co najmniej dwóch osób, będących w bezpośrednim kontakcie i posiadających wspólne pole uwagi, które warunkuje kontakt między partnerami interakcji komunikacyjnej. Polem uwagi może być wspólny dla partnerów przedmiot działania lub postrzegania, komunikacji zaś –wspólny temat rozmowy. Przyjęłam, że zachodząca między partnerami rozmowa obejmuje każdy rodzaj działania słownego i bezsłownego, które – ze względu na moje badania – przebiega w diadzie przy zaangażowaniu dziecka i osoby dorosłej. Kluczowym aspektem w rozmowie jest wspólne tworzenie i wymiana znaczeń z użyciem środków werbalnych i pozawerbalnych w odniesieniu do wspólnego pola uwagi (przedmiot działania i postrzegania oraz temat rozmowy).

Umocowaniem teoretycznym i empirycznym podjętych przeze mnie badań jest teoria działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa (1999). Zdaniem tego niemieckiego filozofa i socjologa, interakcja, będąca kluczowym elementem teorii działania komunikacyjnego, stanowi ogół działań komunikacyjnych. W odróżnieniu od działań instrumentalnych nie są one kierowane technicznymi regułami, a społecznymi normami, zobiektywizowanymi w języku i nastawionymi na osiągnięcie nie tyle sukcesu, ile porozumienia. Zatem, zgodnie z koncepcją Habermasa, porozumienie odgrywa kluczową rolę w działaniu komunikacyjnym.

W odniesieniu do przeprowadzonych analiz teoretycznych opracowałam model badawczy interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z osobą dorosłą w powiązaniu z teorią działania komunikacyjnego Habermasa (1999). Model działania komunikacyjnego odnosi się do interakcji przynajmniej dwóch podmiotów zdolnych do mówienia i działania, które za pomocą środków werbalnych i pozawerbalnych, nawiązują relacje interpersonalne. W określonej sytuacji podejmują starania, aby dojść do porozumienia celem uzgodnionego koordynowania planów wzajemnych działań. Skuteczność działania komunikacyjnego będzie zatem wyznaczało porozumienie między podmiotami.

Uznałam, że osiągnięcie porozumienia zależy od istotnych aspektów działania komunikacyjnego, takich jak: (1) kategoria interakcji, (2) cechy interakcji, (3) przebieg interakcji, (4) akty komunikacyjne i (5) kontekst komunikacyjny. Jednocześnie działanie komunikacyjne odbywa się, zgodnie z teorią działania komunikacyjnego Habermasa (1999),

w „świecie życia” wyznaczanym subiektywnie oraz w „świecie” odnoszonym do obiektywnej rzeczywistości.

Schemat 1. Model interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z osobą dorosłą na tle teorii działania komunikacyjnego Habermasa Źródło: opracowanie własne (Konieczna, 2023, s. 143).

Koncepcja Habermasa ukierunkowała moje postępowanie badawcze, nakreśliła postawy metodologiczne, w tym umożliwiając sformułowanie celu głównego badań i określenie problemów badawczych. Ta konwencja została również uwzględniona podczas analizy uzyskanych wyników badań własnych, wyznaczając strukturę rozdziału empirycznego oraz prezentację i interpretację rezultatów badawczych.

4.2. Ustalenia metodologiczne

Przedmiotem badań jest interakcja komunikacyjna oraz jej uwarunkowania w rozmowie zachodzącej między dzieckiem z chorobą przewlekłą a osobą dorosłą w zróżnicowanych kontekstach środowiskowych: w szkole w placówce leczniczej (szpitalu) oraz w szkole ogólnodostępnej z oddziałami integracyjnymi.

Interakcja ta jest rozpatrywana w świetle działań komunikacyjnych ujawnianych przez badane dzieci w zakresie: kategorii interakcji, cech interakcji, faz jej przebiegu i struktury tematycznej, aktów komunikacyjnych (różnorodnych słownych i niewerbalnych zachowań i działań) oraz kontekstu komunikacyjnego. Uwzględniono także istotne subiektywne i obiektywne kategorie działania komunikacyjnego, jakimi są: „świat życia” i „świat”.

Celem głównym badań własnych było rozpoznanie i zrozumienie interakcji komunikacyjnej zachodzącej między dzieckiem z chorobą przewlekłą rozpoczynającym edukację a osobą dorosłą w sytuacji indywidualnej rozmowy. Cel ten miał charakter złożony i wyznaczał cele szczegółowe, które dotyczyły: (1) opisu i interpretacji interakcji komunikacyjnej; (2) oceny i zrozumienia uwarunkowań (w tym miejsca edukacji dziecka w środowisku szpitalnym lub szkolnym) przebiegu, podtrzymywania i współtworzenia treści

interakcji komunikacyjnej dziecka z osobą dorosłą; (3) zgłębienia subiektywnego postrzegania i interpretowania własnego życia („świat życia”) oraz obiektywnych sytuacji („świat”); (4) zrozumienia znaczenia interakcji komunikacyjnej dla uzyskiwania porozumienia celem skonstruowania modelu działania komunikacyjnego zorientowanego na porozumienie w interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej. Sformułowane cele oraz skonstruowany model działania komunikacyjnego zostały ugruntowane teorią działania komunikacyjnego Habermasa (1999).

Uwzględniając istotną cechę badań utwierdzonych w perspektywie interpretatywnej, jaką jest otwartość w poznawaniu i zrozumieniu zjawisk subiektywnych w procedurze badawczej, zadbałam o nieprzekraczanie przed-założeniowości. W tym celu sformułowałam problemy badawcze, unikając przewidywania rezultatów, nie uprzedzając rozpoznania faktów, nie zakładając potencjalnych odpowiedzi na postawione pytania. W szczegółowych pytaniach badawczych jedynie nakreśliłam ważne poznawczo obszary, bez przewidywania odpowiedzi.

Poszukiwania badawcze zostały określone przez cztery główne problemy, które poddałam uszczegółowieniu z uwzględnieniem elementów modelu badawczego (Schemat 1.) i sformułowanych celów. Uporządkowanie problematyki badawczej przejawia się w odpowiednim odniesieniu do celu pierwszego problemu pierwszego wraz z pytaniami szczegółowymi, podobne odniesienia zastosowano w trzech pozostałych celach i problemach. Problemy badawcze brzmią następująco:

1. Jak przejawia się interakcja komunikacyjna dziecka z chorobą przewlekłą rozpoczynającego edukację z osobą dorosłą w sytuacji indywidualnej rozmowy odbywającej się w zróżnicowanych kontekstach sytuacyjnych (szpital, szkoła)?
  - 1.1. W jaki sposób dzieci z chorobą przewlekłą budują interakcję komunikacyjną z osobą dorosłą w zakresie współtworzenia struktury rozmowy, w tym struktury tematycznej w poszczególnych jej fazach?
  - 1.2. Jakie akty komunikacyjne przejawiają badane dzieci podczas interakcji z dorosłym w poszczególnych fazach rozmowy oraz jaka jest funkcja aktów komunikacyjnych w trakcie inicjowania, podtrzymywania interakcji i współtworzenia treści oraz zakończenia rozmowy?
  - 1.3. Jakie płaszczyzny reakcji na działanie komunikacyjne dorosłego ujawniają badane dzieci w procesie odbierania i nadawania aktów komunikacyjnych w interakcji komunikacyjnej w rozmowie?
2. Jakie uwarunkowania (w tym miejsce edukacji dziecka w środowisku szpitalnym lub szkolnym) mają znaczenie dla przebiegu, podtrzymywania i współtworzenia treści interakcji komunikacyjnej między dzieckiem z chorobą przewlekłą a osobą dorosłą?
3. Jak badane dzieci w toku interakcji komunikacyjnej w rozmowie z dorosłym postrzegają i interpretują swój „świat życia” (aspekt subiektywny) i „świat” (aspekt obiektywny)?
  - 3.1. Jak dzieci postrzegają swoją chorobę, czy i jakie zmiany widzą w swoim funkcjonowaniu?
  - 3.2. Jakie porównania stosują do opisania swojej choroby?
  - 3.3. Jak dzieci postrzegają swoje działania związane z leczeniem oraz z zależnością od działań i czynności medycznych?
  - 3.4. Jakie trudności zauważają dzieci w związku z chorobą przewlekłą i w jaki sposób sobie z nimi radzą?

- 3.5. Kto i w jaki sposób, zdaniem badanych dzieci, udziela im pomocy, gdy jest im trudno i nie mogą czegoś zrobić?
- 3.6. Czego najbardziej potrzebują dzieci z chorobą przewlekłą, gdy źle się czują, i kto wtedy jest z nimi?
- 3.7. Jak dzieci z chorobą przewlekłą postrzegają swój stan zdrowia w przyszłości?
4. Jakie działania komunikacyjne w interakcji dziecka z chorobą przewlekłą i dorosłego podczas rozmowy umożliwiają osiągnięcie porozumienia?

W sformułowanych pytaniach skupiłam się na obszarze problemowo-badawczym dotyczącym procesu budowania, współuczestniczenia i przebiegu interakcji komunikacyjnej w rozmowie, która obejmuje zarówno werbalne, jak i niewerbalne środki komunikacji. Uwzględniam również czynniki wpływające na przebieg i podtrzymywanie interakcji między badanym dzieckiem a osobą dorosłą. Ważnym aspektem badawczym jest sposób, w jaki dzieci postrzegają i interpretują otaczającą ich rzeczywistość (prezentowaną na ilustracjach), a także jak subiektywnie oceniają własne funkcjonowanie w doświadczaniu choroby przewlekłej.

Podstawową perspektywą badawczą w realizacji tego projektu jest strategia interpretacyjna. Prowadzenie badań jakościowych w kontekście strategii interpretacyjnej umożliwiło mi poznanie, opisanie i zrozumienie sposobu postrzegania świata przez dzieci posiadające różne przeżycia związane z doświadczanymi sytuacjami, a także ich możliwości w zakresie interakcji komunikacyjnej w rozmowie. Podejście interpretacyjne zakłada, że język nie tylko staje się narzędziem opisu świata, lecz także poprzez występujące w nim znaczenia jest środkiem w procesie konstruowania społecznej rzeczywistości (por. m.in.: Mertens, 1998; Berger, Luckmann, 2022).

W prezentowanych badaniach przyjęte ustalenia metodologiczne nie tylko odnosiły się do strategii interpretacyjnej, lecz także skłaniały mnie do przyjęcia metody analizy dyskursu. Do ważnych założeń metody dyskursu w perspektywie omawianych badań należy postulat odnoszący się do sposobu poszukiwania wypowiedzi w kontekście podejmowanego działania komunikacyjnego. Przyjęłam, że analiza dyskursu w połączeniu z teorią działania komunikacyjnego Habermasa (1999) to zasadna teoretyczno-metodologiczna perspektywa o interdyscyplinarnym i integrującym charakterze, stwarzająca możliwość wnikliwego rozpoznawania zjawisk społecznych. Połączenie to nie tylko obrazuje społeczno-językowa teoria, lecz także elementy metodologiczne badań, w tym przedmiot i cel. W konsekwencji przyjęte ustalenia teoretyczno-metodologiczne pozwoliły wyznaczyć także zasady opracowania uzyskanych rezultatów badawczych. Dlatego też część empiryczna projektu nawiązuje do modelu interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z osobą dorosłą na tle teorii działania komunikacyjnego Habermasa (Schemat 1.).

Metodami użytymi do gromadzenia i analizowania materiału empirycznego były: metoda obserwacji (nieuczestnicząca, bierna), metoda dialogowa (rozmowa na temat) wzbogacona o materiał ilustracyjny. Do rejestracji gromadzonych informacji została wykorzystana technika cyfrowego zapisu dźwięku i obrazu. W realizowanych badaniach byłam biernym uczestnikiem sytuacji, w której odbywała się interakcja komunikacyjna w rozmowie. Ze względu na sytuację związaną z COVID-19, nie mogłam nawiązywać bezpośredniej interakcji z badanymi osobami, jak też nie mogłam być w centrum toczących się zdarzeń. Dlatego też badania były prowadzone przez nauczycieli-wychowawców, pedagogów specjalnych w placówkach, którzy mieli bezpośredni kontakt z badanymi dziećmi. Badania

przebiegały w oparciu o szczegółowo opracowaną procedurę z uwzględnieniem etycznego wymiaru udziału w badaniach dzieci z chorobą przewlekłą.

W badaniach zastosowałam celowy dobór próby badawczej, zwany inaczej doбором teoretycznym. Wykorzystałam dwie techniki doboru próby badawczej: opartą na określonych kryteriach (na początku badacz przyjmuje określone założenia, dokonując selekcji, by potem identyfikować środowisko i osoby je spełniające) oraz celową, maksymalnie zróżnicowaną (Patton, 1990; Mertens, 1998; Miles, Huberman, 2000). Główną grupę badawczą stanowiły dzieci z chorobą przewlekłą. Kryteria doboru próby i jej szczegółowa charakterystyka zostały zaprezentowane w części metodologicznej monografii.

Z perspektywy badań własnych dla toczącej się w ich ramach interakcji komunikacyjnej dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej przyjąłam, że kontekst sytuacyjny uwarunkowany przez zewnętrzne warunki jest zasadniczy dla wybranych dwóch kontekstów środowiskowych (miejsce przebywania dziecka). Obie przestrzenie (szkoła ogólnodostępna z oddziałem integracyjnym oraz szkoła w placówce leczniczej) warunkują pełnienie przez dziecko określonych ról. Liczba badanych dzieci w tym projekcie wynosiła 40 osób (po 20 dzieci w szkole w placówce leczniczej i szkole ogólnodostępnej z oddziałami integracyjnymi w miejscu zamieszkania). Wszystkie badane dzieci były w klasie pierwszej szkoły podstawowej.

W badaniach brali także udział nauczyciele-wychowawcy, którzy uczyli badane dzieci. Były to osoby, które dzieci z chorobą dobrze znały i miały z nimi codzienny kontakt. Miały wiedzę na temat sytuacji zdrowotnej oraz możliwości somatycznych dzieci, w tym ich poziomu wydolności fizycznej i wysiłkowej. Interakcja komunikacyjna podczas rozmów z dziećmi z chorobą przewlekłą odbywała się w dwóch różnych kontekstach sytuacyjnych: w szkole w miejscu zamieszkania i na terenie szpitala.

Konkludując ustalenia metodologiczne stwierdzam, że na etapie konceptualizacji tego projektu badawczego dokonałam wyboru podejścia teoretycznego, jakim jest teoria działania komunikacyjnego Habermasa (1999). Za kluczową zmienną tych badań uznałam kategorię interakcji komunikacyjnej. Ustalenia koncepcyjne umożliwiły mi opracowanie schematu modelu badawczego interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z osobą dorosłą. Pozwoliło mi to na sformułowanie założeń metodologicznych i nakreśliło tok postępowania badawczego, w tym przebieg analiz zgromadzonego materiału oraz przyjęcie struktury prezentacji i interpretacji wyników badań własnych.

4.3. Możliwości i znaczenie wykorzystania wyników badań własnych do celów poznawczych, teoretycznych i praktycznych

Analiza dotychczasowej literatury przedmiotu wskazała, że badania zaprezentowane w moim głównym osiągnięciu naukowym na grupie dzieci z chorobą przewlekłą są nowatorskie na gruncie zarówno polskim, jak i zagranicznym. Podjęte opracowania tej tematyki uświadomiły, jak bardzo jeszcze nierozpoznane naukowo pozostają istotne aspekty procesów konstruowania i współuczestniczenia dzieci z chorobą w interakcji komunikacyjnej w rozmowie z dorosłym. Jednocześnie, jak wiele obszarów w sferze komunikacji wymaga ustawicznie pogłębianych analiz teoretycznych i opracowań empirycznych, ale również projektowania działań praktycznych.

Analizy przeprowadzone w ramach tego projektu badawczego są przyczynkiem naukowym, który pozwolił w perspektywie pedagogicznej rozpoznać i zrozumieć interakcję komunikacyjną w rozmowie, zachodzącej między dzieckiem z chorobą przewlekłą rozpoczynającym edukację a osobą dorosłą. Jak już wspomniałam wcześniej, głównym obszarem empirycznym badań własnych uczyniłam interakcję jako działanie komunikacyjne. Pole badawcze skoncentrowałam na dziecięcym postrzeganiu i interpretowaniu otaczającej rzeczywistości oraz na subiektywnych odczuciach dzieci doświadczających choroby przewlekłej.

Ważne było dla mnie rozpoznanie i wyjaśnienie procesów konstruowania i współuczestniczenia dzieci z chorobą przewlekłą w uniwersum interakcji komunikacyjnej w rozmowie zorientowanej na porozumienie. Umiejętność komunikacji ma istotne znaczenie dla możliwości funkcjonowania dziecka w świecie społecznym. W moim przekonaniu, na podstawie analizy dotychczasowej literatury przedmiotu, nazbyt uboga jest udokumentowana naukowo, rzetelna wiedza w tym zakresie. W szczególności nie prezentuje w dostatecznym stopniu zagadnień porozumiewania się dzieci z chorobą przewlekłą zarówno w aspekcie interakcyjnym (dziecko z chorobą przewlekłą i osoba dorosła), jak i kontekstowym (szpital, szkoła). W projekcie własnym, zaprezentowanym w głównym osiągnięciu naukowym podjęłam to zadanie tak, aby uzyskane wyniki badań umożliwiły:

- rozpoznanie: jak jest budowana interakcja komunikacyjna w rozmowie między dzieckiem a dorosłym w zakresie współtworzenia jej struktury, w tym struktury tematycznej; jakie akty komunikacyjne przejawiają badane dzieci podczas interakcji z dorosłym w poszczególnych fazach rozmowy oraz jaka jest ich funkcja; jakie płaszczyzny reakcji na działanie komunikacyjne dorosłego ujawniają badane dzieci w procesie odbierania i nadawania aktów komunikacyjnych w interakcji komunikacyjnej w rozmowie;
- dokonanie opisu uwarunkowań interakcji komunikacyjnej między dzieckiem z chorobą przewlekłą i dorosłym, uwzględniając m.in. kontekst interakcji (szpital, szkoła) oraz elementy mające znaczenie dla jej przebiegu, w tym wielorakie zakłócenia interakcji komunikacyjnej w rozmowie; poznanie i zrozumienie: jak badane dzieci w toku interakcji komunikacyjnej w rozmowie z osobą dorosłą postrzegają i interpretują swój „świat życia” (aspekt subiektywny) i „świat” (aspekt obiektywny);
- rozpoznanie: jakie działania komunikacyjne w interakcji dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej podczas rozmowy umożliwiają osiągnięcie porozumienia.

Należy zauważyć, że zaprezentowane analizy wyników badań i ich interpretacja nie tylko poszerzają wiedzę o komunikacji dzieci z chorobą przewlekłą, lecz także przyczyniają się do wyjaśnienia uniwersum interakcji komunikacyjnej z osobą dorosłą w rozmowie zorientowanej na porozumienie. Stanowi to zasadniczy warunek skuteczności w pracy nauczycieli i specjalistów, ale także w dużym stopniu wyznacza ogólne funkcjonowanie dzieci w świecie społecznym. W dotychczasowych badaniach zwracana jest uwaga na fakt, że choroba przewlekła w różnym stopniu i w różnym czasie ogranicza społeczne funkcjonowanie dzieci, zmieniając ich położenie życiowe we wszystkich dotychczas realizowanych rolach społecznych.

Wnioski z badań, prezentując oryginalny projekt, uzupełniają dotychczasowy stan wiedzy o komunikowaniu się dziecka z chorobą przewlekłą z osobą dorosłą, jednocześnie wzbogacając ją w perspektywie badań jakościowych.

Wyniki badań tego projektu mogą służyć jako:

- płaszczyzna do poszukiwania i rozpoznawania nadal nieznanych, mało zbadanych obszarów w doświadczeniach związanych ze „światem życia” i „światem” dzieci z chorobą przewlekłą i przełożenia tych doświadczeń na określone rodzaje wsparcia na różnych etapach choroby i procesu leczenia;
- propozycja zmian dla decydentów w Polsce, ukazując kierunki doskonalenia i poszerzenia systemu wsparcia, jakiego faktycznie potrzebują dzieci/uczniowie z chorobami przewlekłymi, ale także ich rodziny;
- inspiracja do rozszerzenia i/lub wzbogacenia programów kształcenia na kierunkach pedagogicznych o treści związane nie tylko z komunikacją, ale przede wszystkim z interakcją komunikacyjną w rozmowie, ukazując złożoność tego procesu i jego uwarunkowania w sytuacji doświadczania przez dziecko choroby przewlekłej;
- źródło bardziej wnikliwego zrozumienia sytuacji człowieka w chorobie i dostosowywania do jego możliwości i potrzeb sposobu przekazywania ważnych dla niego informacji;
- pomoc metodyczna dla specjalistów pracujących z dziećmi z chorobą przewlekłą w celu głębszego zrozumienia swojej roli w procesie terapeutyczno-lecznym oraz roli w nim interakcji komunikacyjnej.

Sformułowane wnioski i rekomendacje skoncentrowałam wokół działania komunikacyjnego i jego aspektów, dotyczących: kategorii interakcji, cech interakcji, faz jej przebiegu i struktury tematycznej, aktów komunikacyjnych (słownych i niewerbalnych zachowań i działań), kontekstu komunikacyjnego w kategoriach: „świat życia” i „świat”. Zidentyfikowane w toku przeprowadzonych konceptualizacji i własnych analiz empirycznych informacje stały się podstawą opracowania autorskiego modelu działania komunikacyjnego prowadzącego do porozumienia (Schemat 2.). Istotnym warunkiem tego działania, wynikającym z koncepcji Habermasa (1999), jest zapewnienie zgody w interakcji zachodzącej między dzieckiem z chorobą przewlekłą a dorosłym.

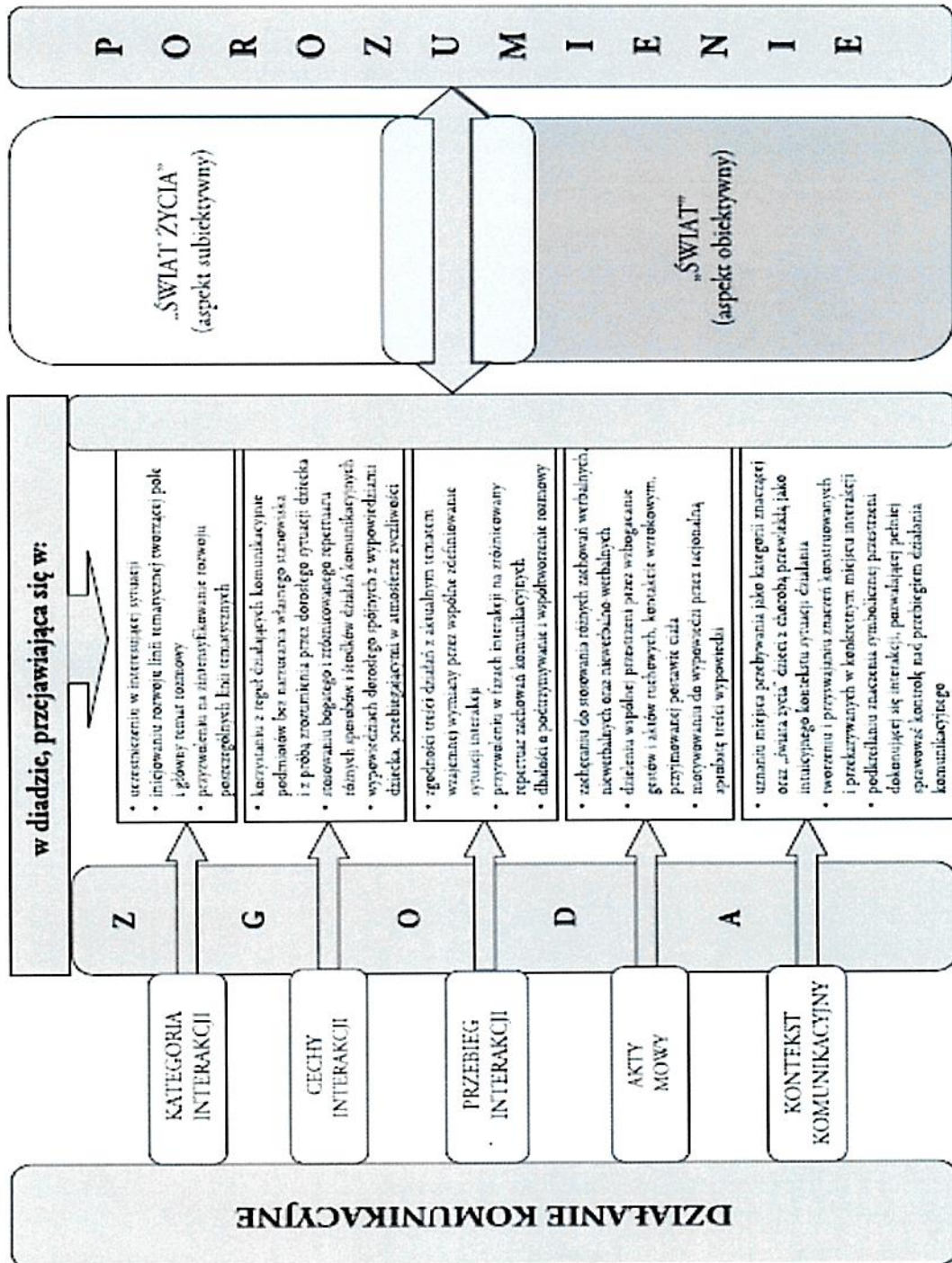
Uzyskane rezultaty inspirować potrzebę podejmowania dalszych badań w zakresie ujętego w tej monografii obszaru. Nakreślają kolejne problemy badawcze, godne podjęcia w nowych analizach empirycznych.

4.4. Model działania komunikacyjnego w rozmowie

Główny cel badawczy tego projektu był złożony i dotyczył: rozpoznania i zrozumienia interakcji komunikacyjnej zachodzącej między dzieckiem z chorobą przewlekłą rozpoczynającym edukację a osobą dorosłą w sytuacji indywidualnej rozmowy; ponadto obejmował opis i interpretację interakcji komunikacyjnej; ocenę i zrozumienie uwarunkowań (w tym miejsca edukacji dziecka w środowisku szpitalnym lub szkolnym) przebiegu, podtrzymywania i współtworzenia treści interakcji komunikacyjnej dziecka z osobą dorosłą; zgłębienie subiektywnego postrzegania i interpretowania własnego życia („świat życia”) oraz

obiektywnych sytuacji („świat”) przez dzieci oraz zrozumienie znaczenia interakcji komunikacyjnej dla uzyskiwania porozumienia. Umożliwiło to realizację ważnego teoretycznego aspektu badań własnych, mianowicie: **opracowanie modelu działania komunikacyjnego w rozmowie prowadzącego do porozumienia przez zapewnienie zgody w interakcji między dzieckiem z chorobą przewlekłą a osobą dorosłą (Schemat 2).**

Schemat 2. Model działania komunikacyjnego w rozmowie prowadzącej do porozumienia przez zapewnienie zgody w interakcji między dzieckiem z chorobą przewlekłą a osobą dorosłą Źródło: opracowanie własne (Konieczna, 2023, s 346).

S. Kow

Należy zaznaczyć, że skonstruowany przeze mnie model nakreśla jedynie warunki, aspekty, pewne reguły wystąpienia porozumienia w rozmowie. Każda interakcja ma swoją charakterystykę i specyfikę przebiegu, a doprowadzenie do porozumienia wymaga zaangażowania jej uczestników tak, aby porozumienie to nabrało realnych kształtów, wyznaczanych istotnym warunkiem, jakim jest dążenie do zgody między rozmówcami.

Podjęcie i zgodne realizowanie działania komunikacyjnego przez dziecko i dorosłego może przyczynić się do otwarcia się obu stron na autentyczne zaangażowanie dające korzyści tym podmiotom interakcji komunikacyjnej. Może to sprzyjać przewyciężeniu instrumentalizacji w relacjach i wzajemnemu uprzedmiotawianiu zarówno dziecka z chorobą przewlekłą, jak i dorosłego. Stworzy to dorosłemu możliwość spojrzenia na zachowania i wypowiedzi dziecka z chorobą przewlekłą jak na swoisty tekst, który należy odczytać i nadać właściwe znaczenia jego „świata życia” i „świata”.

4.5. Wkład głównego osiągnięcia naukowego w rozwój dyscypliny

Prezentowana monografia, jako główne moje osiągnięcie naukowe, w nowatorski sposób ujmuje dotychczasowy stan wiedzy na temat interakcji komunikacyjnej zachodzącej w rozmowie między dzieckiem z chorobą przewlekłą i dorosłym. Sytuuje się w pedagogice specjalnej, w szczególności pedagogiki terapeutyczno-leczniczej. Projekt rozpoznaje uniwersum interakcji komunikacyjnej w rozmowie zorientowanej na porozumienie w procesach jej konstruowania, podtrzymywania i współuczestniczenia dzieci z chorobą przewlekłą. W rozmowie tej dorosły stara się poznać i zrozumieć, jak badane dzieci postrzegają i interpretują swój „świat życia” (aspekt subiektywny) i „świat” (aspekt obiektywny) w warunkach szpitalnych i szkolnych. Podjęty i zrealizowany projekt rozszerza obszar zainteresowań pedagogiki leczniczej o jeden z kluczowych aspektów, jakim jest komunikacja interpersonalna.

Określając mój wkład w rozwój dyscypliny pedagogika, chcę zwrócić uwagę na następujące kwestie odnoszące się do:

- zidentyfikowania obszaru komunikacji w rozmowie zorientowanej na porozumienie w okolicznościach szczególnej interakcji – między dzieckiem z przewlekłą chorobą i osobą dorosłą;
- rozpoznania naukowego obszaru z zakresu pedagogiki, pedagogiki specjalnej, będącego podstawowym kontekstem wychowania, opieki i terapii dziecka z chorobą przewlekłą;
- dokonania rzetelnych i wielowymiarowych analiz, konstruujących koncepcję działania komunikacyjnego, ułożonych w pedagogice, pedagogice specjalnej, językoznawstwie, psychologii oraz na pograniczach tych, ale także innych dyscyplin i subdyscyplin naukowych;
- wykorzystania w sposób interdyscyplinarny na gruncie pedagogicznym koncepcji teorii działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa (1999);
- opracowania modelu badawczego interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z osobą dorosłą w powiązaniu z teorią działania komunikacyjnego Habermasa (1999);
- osadzenia badań w paradygmacie interpretatywnym pozwalającym nie tylko na poznanie i analizę badanego zjawiska, ale przede wszystkim, na jego zrozumienie;

- rozpoznania procesów konstruowania i współuczestniczenia dzieci z chorobą przewlekłą w uniwersum interakcji komunikacyjnej w rozmowie zorientowanej na porozumienie, w tym: opis i dokonanie interpretacji interakcji komunikacyjnej; ocena i zrozumienie uwarunkowań (w tym miejsca edukacji dziecka w środowisku szpitalnym lub szkolnym) przebiegu, podtrzymywania i współtworzenia treści interakcji komunikacyjnej dziecka z osobą dorosłą; zgłębienie subiektywnego postrzegania i interpretowania własnego życia („świat życia”) oraz obiektywnych sytuacji („świat”) przez dzieci z chorobą przewlekłą;
- zrozumienia znaczenia interakcji komunikacyjnej dla uzyskiwania porozumienia, co wyznacza skonstruowany autorski model działania komunikacyjnego zorientowanego na porozumienie w interakcji komunikacyjnej w rozmowie dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej, ugruntowanego teorią działania komunikacyjnego Habermasa (1999);
- opracowania autorskiego modelu działania komunikacyjnego w rozmowie prowadzącego do porozumienia przez zapewnienie zgody w interakcji między dzieckiem z chorobą przewlekłą a osobą dorosłą.

Rangę i znaczenie problematyki podjętej w tym projekcie podkreśla również fakt, że interakcja komunikacyjna w rozmowie dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej zajmuje znaczące miejsce w edukacji i terapii, wyznaczając zarówno formułowanie zasad nauczania i wychowania, jak i rekomendacje w stosowaniu metod wzmacniających możliwości komunikacyjne w doświadczaniu choroby przewlekłej.

Wnioski i refleksje sformułowane w oparciu o prowadzone przeze mnie badania mogą być pomocne osobom z chorobą przewlekłą, ale także podmiotom zajmującym się szeroko rozumianym wsparciem, ukazując inną perspektywę doświadczania choroby przewlekłej. Z nadzieją, przewiduję również, że decydenci z obszaru edukacji, rehabilitacji i terapii będą mogli zaplanować wieloprofilowe wsparcie, a lekarze lepiej zrozumieć istotę doświadczeń dzieci.

Zaprezentowana jako główne osiągnięcie naukowe monografia otwiera możliwości kontynuowania badań nad interakcją komunikacyjną dziecka i osoby dorosłej, dla odkrywania nieznanych, jak dotąd, pedagogice doświadczeń w zakresie „świata życia” i „świata” dziecka, ukrytych w tych doświadczeniach sensów i znaczeń, które należy poznać i zrozumieć. Będzie to służyło dalszemu rozwojowi pedagogiki jako nauki o charakterze interdyscyplinarnym.

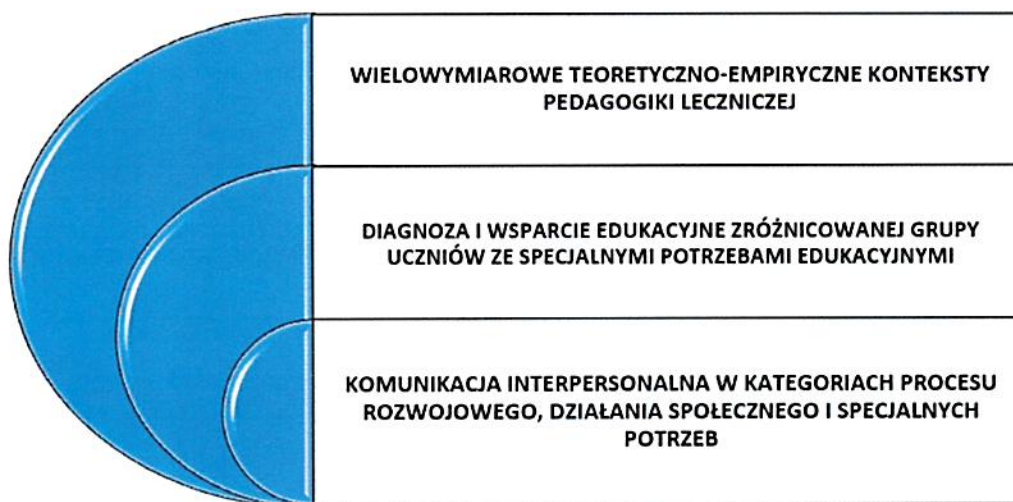
5. Charakterystyka obszarów naukowo-badawczych

Mój dorobek naukowo-badawczy ujmuję w trzech głównych obszarach:

- wielowymiarowe teoretyczno-empiryczne konteksty pedagogiki leczniczej (5.1.),
- diagnoza i wsparcie edukacyjne zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (5.2),
- komunikacja interpersonalna w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb (5.3.) (Schemat 3.).

Należy zauważyć, że wyłonione obszary naukowo-badawcze, są ze sobą wzajemnie powiązane. Zdarzało się bowiem tak, że jeden realizowany przez mnie obszar ujawniał nowe problemy badawcze, na które poszukiwałam odpowiedzi w nowych badaniach, czy analizach

teoretycznych, a także praktycznych, metodycznych. Kolejność przedstawiania poszczególnych obszarów w autoreferacie nie świadczy o ich randze w mojej działalności naukowej, żeby jednak móc przedstawić je w sposób możliwie czytelny, będę je omawiała zgodnie z poniższym schematem.

Schemat 3. Obszary naukowo-badawczego własnego dorobku
Źródło: opracowanie własne.

W dalszej części autoreferatu dokonam charakterystyki wymienionych obszarów, uwzględniając w każdym z nich: publikacje naukowe, wygłoszone referaty podczas konferencji, działania praktyczne.

5.1. Obszar naukowo-badawczy: wielowymiarowe teoretyczno-empiryczne konteksty pedagogiki leczniczej

Moje zainteresowania naukowo-badawcze, jak też i dydaktyczne w znacznej mierze koncentrują się na tematyce związanej z doświadczaniem choroby przewlekłej przez dzieci, młodzież i osoby dorosłe w różnych obszarach ich życia. Są to zagadnienia, które najdłużej towarzyszą mojej pracy naukowej. Kwestie związane z poczuciem wsparcia, postrzeganym poziomem samodzielności i niezależności, autopercepcją, jak też psycho-społecznymi zasobami, uznałam za niezwykle ważne w odniesieniu do poprawy jakości życia osób z chorobą przewlekłą. Tym bardziej, że w odniesieniu do dzieci są to zagadnienia niezwykle rzadko poruszane w literaturze. Jako pedagog specjalny w swoich działaniach, które mają zarówno wymiar teoretyczny, jak i praktyczny, staram się przede wszystkim akcentować te aspekty, które pozwalają osobom z chorobą przewlekłą budować korzystniejsze relacje z innymi, jak też rozwijać zasoby, które umożliwią im, w jak najlepszy sposób, przystosować się do życia z chorobą. Ponadto do tego obszaru przypisałam wybrane publikacje, które odnoszą się

do paradygmatycznych zmian w kształceniu uczniów z chorobą przewlekłą oraz nauczycielskich wyzwań wobec specjalnych potrzeb edukacyjnych. Jestem przekonana o wysokiej randze upowszechniania wiedzy w tym zakresie, zarówno z perspektywy naukowej, którą realizowałam teoretycznie i empirycznie, jak też z punktu widzenia praktyki pedagogicznej, w którą byłam bezpośrednio zaangażowana w pracy z dziećmi z chorobą przewlekłą w Centrum Zdrowia Dziecka oraz w Instytucie Reumatologii Wieku Rozwojowego w Warszawie.

Publikacje naukowe

Na moje osiągnięcia naukowe zaprezentowane w tym obszarze składają się wybrane publikacje, których tytuły i ich omówienie znajduje się w poniższym tekście. Ten obszar naukowo-badawczy obejmuje: 1 monografię, 11 artykułów i 5 rozdziałów w monografiach.

Monografia autorska:

Konieczna, I. (2013). *Budowanie poczucia koherencji u dzieci z chorobą reumatyczną*. Warszawa: Wydawnictwo APS. ISBN 978-83-62828-77-7 ss. 222

Inne wybrane publikacje:

1. Konieczna, I. (2015a). Poczucie wsparcia u dzieci z chorobą reumatyczną. *Niepelnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, nr 18/2015, 163 – 175.
2. Konieczna, I. (2015b). Choroba przewlekła jako przeszkoda w osiągnięciu niezależności u dzieci. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, nr 10/2015, 181 – 197. DOI:10.14746/ikps.2015.10.10
3. Konieczna, I. (2016a). Autopercepcja u dzieci z chorobą przewlekłą. *Forum Pedagogiczne*, 2016/1, 233 – 246. DOI:10.21697/fp.2016.1.16
4. Konieczna, I. (2016b). Rola wsparcia społecznego w sytuacji doświadczania przez dziecko choroby przewlekłej. W: W. Otrębski, K. Mariańczyk (red.), *Przepis na rehabilitację. Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością* (s. 113 – 126). Gdańsk: Grupa Wydawnicza Harmonia.
5. Konieczna, I. (2016c). Przystosowanie społeczne dzieci z chorobą przewlekłą – relacje rówieśnicze dzieci z chorobą reumatyczną. W: W. Otrębski, K. Mariańczyk (red.), *Przepis na rehabilitację. Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością* (s. 273 – 286). Gdańsk: Grupa Wydawnicza Harmonia.
6. Konieczna, I. (2016d). Postrzeganie swojej sytuacji w chorobie przewlekłej – relacje osób dorosłych z astmą oskrzelową. *Niepelnosprawność i Rehabilitacja*, lipiec – wrzesień, 90 – 104.
7. Konieczna, I. (2017a). Children with rheumatic disease and their sense of self – reliance and independence. In: Baran J., Gałuszka I., Olszewski S. (red.), *Chosen Topics of Supporting Persons with a Disability* (p. 24 – 35). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
8. Konieczna, I. (2017b). Transgresje w wymiarze indywidualnych doświadczeń dorosłej osoby z chorobą przewlekłą – analiza narracji. W: A. Ciążęła, S. Jaronowska (red.),

- Transgresja jako motyw refleksji nad wychowaniem* (s. 409 – 423). Warszawa: Wydawnictwo APS.
9. Konieczna, I. (2017c). Zasoby osobiste i społeczne człowieka w sytuacji doświadczania choroby przewlekłej. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, nr 4 (38) 2017, 57– 73. DOI: 10.5604/01.3001.0012.0328
  10. Konieczna, I. (2017d). Przedszkole w placówce leczniczej jako miejsce wspomagania rozwoju małego dziecka z chorobą przewlekłą. W: J. Głodkowska, I. Konieczna, R. Piotrowicz, G. Walczak (2017e). (red.), *Interdyscyplinarne Konteksty Wczesnej Interwencji, Wczesnego Wspomagania Rozwoju Dziecka* (s. 388 – 404). Warszawa: Wydawnictwo APS
  11. Hajnicz, W. Konieczna, I., (2018). Otwarte problemy w obszarze pedagogiki leczniczej. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, nr 21/2018, 265 – 281. DOI:10.14746/ikps.2018.21.14
  12. Konieczna, I. (2019). *Teachers' narratives about working with children with cancer in a hospital school*. In: ICERI2019 proceedings: 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation Seville, Spain 11-13 November 2019 / Gómez Chova Luis, López Martínez Alberto , Candel Torres Ignacio (pp. 10063-10067). IATED Academy. ISBN 978-84-09-14755-7 DOI:10.21125/iceri.2019.2467
  13. Konieczna, I. (2023a). Education of students with a chronic disease in a treatment facility- in the light of paradigmatic changes. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, vol. 42, 3, 119-135.
  14. Konieczna, I. (2023b). Schooling children and youth with chronic illness in a medical facility —an educational paradigm in the perception of special education teacher candidates. *European Journal of Special Needs Education*, July, 1-10. DOI:10.1080/08856257.2023.2233298
  15. Konieczna, I. (2024). A student with a chronic illness during a pandemic - challenging circumstances for teachers, *Forum Pedagogiczne*, 2/2024 (w druku)
  16. Konieczna, I., Jachimczak, B. Śliwerski, B. (2024). Pain experienced by children with juvenile idiopathic arthritis in terms of spiritual and physical suffering - projective techniques in qualitative research. *Journal of Religion and Health* (w druku)

Omówienie publikacji naukowych obszaru: wielowymiarowe teoretyczno-empiryczne konteksty pedagogiki leczniczej

Załączona do dorobku monografia *Budowanie poczucia koherencji u dzieci z chorobą reumatyczną* (2013), odnosi się do opracowanego przez Aarona Antonovsky'ego (2005) zagadnienia poczucia koherencji (orientacji życiowej). Koherencja jest uznawana za najważniejszy zasób w salutogenetycznym modelu zdrowia i odgrywa podstawową rolę we wszelkich procesach związanych ze zdrowiem. Poszukiwanie teoretycznych ugruntowań radzenia sobie z sytuacją stresową jaką jest choroba przewlekła, utwierdziły mnie w przekonaniu, że podejmowanie walki z chorobą to proces niezwykle kosztowny psychicznie i wyczerpujący zasoby człowieka. Dlatego też moje zamierzenia badawcze koncentrowały się przede wszystkim na koncepcjach, które ukazywały mechanizmy racjonalnego gospodarowania i wzmacniania posiadanych sił życiowych. Odpowiadała temu koncepcja koherencji Antonovsky'ego. Odnosząc ją do doświadczania choroby przewlekłej przez dzieci, poszukiwałam informacji, świadczących o tym, jak w tych przypadkach rozumieć kluczowe pojęcia teorii koherencji: zrozumienie, sensowność i zaradność. Przeprowadzone analizy

empiryczne w tej monografii oparte były na zgromadzonych danych jakościowych. W konsekwencji przyjętych założeń, dokonałam opisów indywidualnego sposobu postrzegania swojej sytuacji przez dzieci z chorobą reumatyczną uwzględniając komponenty poczucia koherencji.

Zgromadzone przeze mnie bardzo obszerne dane jakościowe realizowanego projektu badawczego pt. *Subiektywna ocena jakości życia dzieci z chorobą reumatyczną* (2012), wykorzystałam tylko w części w mojej pracy doktorskiej. Pozostały materiał badawczy stał się podstawą opracowania jeszcze trzech artykułów (2015a, 2016c, 2017a). W każdym z nich przyjąłam inne ugruntowanie teoretyczne, zaś prezentacja wyników była dokonywana w odniesieniu do innych założeń niż w pracy doktorskiej analiz metodologii teorii ugruntowanej. W podejmowanych rozważaniach przyjmowałam formę analizy o charakterze hermeneutycznym, w której poszukiwałam znaczenia, jakie dla doświadczania choroby przez badane osoby mają określone elementy/wydarzenia z ich życia.

W artykule *Poczucie wsparcia u dzieci z chorobą reumatyczną* (2015a) dokonując przeglądu literatury, wykazałam złożoność problematyki wsparcia, szczególnie w odniesieniu do dzieci z chorobą reumatyczną. W zaprezentowanych wynikach badań skupiłam się przede wszystkim na postrzeganym wsparciu w sytuacjach doświadczania przez dzieci bólu, napotykanym trudności, zmęczenia, smutku, strachu i radości. W konsekwencji mogłam rozpoznać postrzeganie przez dzieci pożądane i otrzymywane przez nich wsparcie, główne źródła jego uzyskania. Otrzymane wyniki interpretowałam w kontekście jednego z komponentów poczucia koherencji, jakim jest zaradność. W sformułowanych wnioskach z badań stwierdziłam, że postrzegane przez badane dzieci wsparcie spełnia istotną rolę w postrzeganiu przez nie pełnienia określonych ról społecznych w przyszłości zarówno bliskiej, jak i dalekiej.

W publikacji *Choroba przewlekła jako przeszkoda w osiągnięciu niezależności u dzieci* (2015b) wyeksponowany został problem emancypacji. Ukazałam elementy choroby przewlekłej, czyniąc z niej szczególną sytuację w życiu dziecka. W odniesieniu do literatury przedmiotu dokonałam przeglądu definicji, koncentrując się na podstawowych wyznacznikach i rodzajach choroby. W konsekwencji pozwoliło mi to wyodrębnić i scharakteryzować te obszary, które mogą mieć znaczenie dla kształtowania w dzieciach z chorobą przewlekłą ich poczucia wolności, niezależności, poczucia sprawstwa.

W artykule przeglądowym *Autopercepcja u dzieci z chorobą przewlekłą* (2016a) zaprezentowałam wybrane koncepcje oraz doniesienia empiryczne dotyczące sposobu postrzegania siebie przez dzieci z chorobą przewlekłą. Ukazałam związek autopercepcji z takimi pojęciami, jak m.in.: ego, self, self-concept, obraz własnej osoby. Kwestie te uznałam jako szczególnie ważne w odniesieniu do dzieci i ich stanu zdrowia. Pozwalają bowiem postrzegać chorobę przewlekłą jako stan biologiczno-psychiczny kluczowy w procesie kształtowania koncepcji samego siebie.

Wybór i dostosowanie odpowiedniego rodzaju wsparcia na różnych etapach rozwoju choroby stanowi istotne zagadnienie pedagogiki leczniczej. Przede wszystkim dlatego, że dziecko, jak i osoby z jego najbliższego otoczenia potrzebują i oczekują odpowiedniego rodzaju wsparcia na różnych etapach choroby. Dlatego też w artykule *Rola wsparcia społecznego w sytuacji doświadczania przez dziecko choroby przewlekłej* (2016b) nie tylko dokonałam systematyzacji wiedzy odnoszącej się do terminologii wsparcia, ale także wskazałam czynniki, które wskazują na jego korzystną rolę, a także rozważyłam wymogi,

istotne dla rodzaju (specyfiki) i etapów (diagnoza, okres leczenia, stan stabilny, remisja) choroby.

W artykule *Przystosowanie społeczne dzieci z chorobą przewlekłą - relacje rówieśnicze dzieci z chorobą reumatyczną* (2016c) odniosłam się do doświadczeń dzieci w sferze ich relacji z rówieśnikami. Zdefiniowałam, koncepcyjnie ujęłam pojęcie *przystosowania*, nawiązując do literatury przedmiotu. Przedstawiłam także sposób, w jaki badane dzieci postrzegają swoje relacje rówieśnicze, jak oceniają swoją samodzielność, a także czy są zadowolone ze swoich kontaktów rówieśniczych. W prezentowanych analizach odniosłam się do trzech typów relacji: z rówieśnikami ze swojej szkoły, ze znajomymi ze szpitala, z koleżankami i kolegami spoza szkoły i szpitala. W efekcie pozwoliło mi to nakreślić trudności doświadczane przez dzieci oraz wskazać czynniki zaburzające osiąganie satysfakcji z relacjach rówieśniczych.

W artykule *Children with rheumatic disease and their sense of self-reliance and independence* (2017a), przedstawiłam, w jaki sposób dzieci z chorobą reumatyczną postrzegają swoje możliwości w zakresie realizowania czynności codziennych. Analizowany obszar postrzeganej samodzielności i niezależności obejmował następujące czynności: dbanie o wygląd zewnętrzny (mycie, czesanie, ubieranie się), posiłki (przygotowywanie i spożywanie), udział w pracach domowych (np. mycie naczyń, sprzątanie przy użyciu jakiś sprzętów np. odkurzacza, układanie rzeczy, dowolne przemieszczanie się w obrębie domu/mieszkania, dowolne przemieszczanie się poza domem, pójście do sklepu po zakupy). Z perspektywy obiektywnej wydawałoby się, że ograniczenia ruchowe związane z chorobą reumatyczną będą uniemożliwiały lub w znacznym stopniu utrudniały dzieciom wykonywanie codziennych czynności. Jednak uzyskane wyniki badań pozwoliły uznać, że choroba przewlekła nie jest postrzegana przez dzieci jako coś, co wiąże się z nieprzewidywalną utratą poczucia skuteczności w obszarze ich samodzielności i niezależności.

Efektom realizowanego projektu badawczego pt. *Relacje dorosłych osób na temat życia z chorobą przewlekłą* (2015) były dwa artykuły. W artykule pt. *Postrzeganie swojej sytuacji w chorobie przewlekłej – relacje osób dorosłych z astmą oskrzelową* (2016d) dokonałam opisu i analizy sposobów postrzegania swojej sytuacji przez dorosłe osoby z astmą oskrzelową. Poruszone kwestie dotyczyły m.in.: funkcjonowania w świecie codziennym, zawodowym i społecznym, wykazywania zainteresowania swoim zdrowiem, postrzegania ciężkości choroby i procesu leczenia, a także spędzania czasu wolnego. Wnioski z badań wskazały, że osoby dorosłe pomimo stosowanych różnych stylów radzenia sobie z sytuacją choroby, nie mają w pełni poczucia kontroli nad nią. Wyrażają niepewność wobec podejmowanych metod i form leczenia, co w sposób bezpośredni ma wpływ na stosowane przez nie strategie dawania sobie rady w codziennym funkcjonowaniu.

W artykule *Transgresje w wymiarze indywidualnych doświadczeń dorosłej osoby z chorobą przewlekłą-analiza narracji* (2017b) ukazałam chorobę przewlekłą w kategoriach transgresji indywidualnych doświadczeń. Uzyskany materiał narracyjny pozwolił mi ukazać poszczególne obszary totalnego cierpienia, przeżywanego na różnych etapach trwania reumatoidalnego zapalenia stawów. Jednocześnie wyniki umożliwiły rozważanie cierpienia także w kategoriach rozwojowego potencjału w indywidualnym doświadczaniu choroby przez osobę dorosłą.

Sytuacja osób z chorobą przewlekłą jest trudna pod wieloma względami na każdym etapie ich życia. Stwierdzony fakt stał się inspiracją opracowania *Zasoby osobiste i społeczne*

człowieka w sytuacji doświadczania choroby przewlekłej (2017c). W artykule tym dokonałam próby usystematyzowania wiedzy odnoszącej się do pojęcia zasobów w kategoriach osobistych i społecznych. Ponadto wskazałam znaczenie wybranych zasobów dla funkcjonowania człowieka w chorobie, podkreślając ich znaczenie dla poczucia możliwie optymalnego przystosowania się do życia.

W artykule *Przedszkole w placówce leczniczej jako miejsce wspomagania rozwoju małego dziecka z chorobą przewlekłą* (2017d) zawarłam założenia dotyczące struktury placówki przedszkolnej w szpitalu, oraz scharakteryzowałam działania przez nią podejmowane w odniesieniu do dzieci objętych procesem leczenia. Dokonałam także prezentacji częściowych wyników badań wstępnych, służących rekonesansowi opinii rodziców na temat znaczenia, jakie przypisują wychowaniu przedszkolnemu małych dzieci z chorobą przewlekłą w placówce leczniczej. Okazało się, że podjęty przez mnie temat jest zupełnie pomijany w literaturze przedmiotu. Na podstawie prowadzonych rozmów, ujawniły się dwie perspektywy postrzegania przedszkola przez rodziców. Z jednej strony rodzice deklarowali, że przedszkole jest dla nich wsparciem, z drugiej zaś ma znaczenie dla dziecka, stanowiąc istotny warunek jego rozwoju.

Zagadnienia podejmowane przez poszczególne subdyscypliny pedagogiki specjalnej, w tym pedagogiki leczniczej, wzajemnie się przenikają, ale także wykraczają poza własny obszar, tworząc płaszczyzny interdyscyplinarnych analiz. W tekście (we współautorstwie z Wandą Hajnicz) *Otwarte problemy w obszarze pedagogiki leczniczej* (2018) podjęte zagadnienia pozwoliły na sformułowanie kluczowych pytań pedagogiki leczniczej, mających priorytetowe znaczenie dla życia osób z chorobą przewlekłą w różnych obszarach ich funkcjonowania. W tym kontekście poruszone zostały cztery problemy sformułowane w dwóch grupach: dwa dotyczące bezpośrednio osoby doświadczającej choroby przewlekłej i dwa odnoszące się do jej interakcji społecznych. W pierwszej grupie znaczące są: cechy ciała – ich znaczenie w budowaniu tożsamości w sytuacji doświadczania choroby przewlekłej oraz radzenie sobie ze stratą w sytuacji choroby przewlekłej. Druga grupa obejmuje problemy związane z: dopasowaniem we wzajemnym kontakcie z osobą z chorobą przewlekłą, a także udziałem osób z chorobą przewlekłą w wymianie społecznej. Przeprowadzone analizy i wnioski z nich płynące implikują określone problemy dla pedagogiki leczniczej, które wymagają pogłębionej analizy zarówno teoretycznej, jak i empirycznej.

W artykule *Teachers' narratives about working with children with cancer in a hospital school* (2019) przedstawiłam wyniki badań pilotażowych, przeprowadzonych wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej pracujących na oddziale onkologii. Badania miały charakter jakościowy. Podstawowym celem było poznanie doświadczeń nauczycieli szkoły szpitalnej w pracy z dziećmi chorymi na nowotwory (na różnych etapach). Problem badawczy dotyczył także wykazania, jakie czynniki wpływają na postrzeganie przez nauczycieli swojej roli? Badania pokazały, jak niezwykle trudna jest praca nauczyciela na oddziale onkologicznym zarówno w wymiarze edukacyjnym, jak i terapeutycznym. Nauczyciele nie zawsze mogą zaplanować swoje działania i je zrealizować z uwagi na stan zdrowia ucznia, ale także ze względu na konieczność spełniania procedur medycznych w sytuacji postępującej choroby dziecka.

Celem artykułu *Education of students with a chronic disease in a treatment facility in the light of paradigmatic changes* (2023a) było nakreślenie paradygmatycznych przeobrażeń

i ich uwarunkowań w kontekście edukacji dzieci z chorobą przewlekłą w placówce leczniczej w Polsce. Zaprezentowana na podstawie literatury analiza wybranych stanowisk pedagogicznych odnosi się do kluczowych zmian w edukacji dzieci z chorobą przewlekłą oraz paradygmatycznych przeobrażeń w pedagogice leczniczej. Przeprowadzona analiza literatury i aktów prawnych pozwoliły ukazać istotne fakty w edukacji uczniów z chorobą przewlekłą w Polsce, a także różne stanowiska, teorie, koncepcje i idee, którym można przypisać status paradygmatu. Aktualnie zmieniające się paradygmaty w obrębie teorii, metodologii oraz realizowanych badań nad chorobami przewlekłymi wyznaczają praktykę działań edukacyjnych wobec dzieci z chorobami przewlekłymi. Rozwój pedagogiki leczniczej, jest obecnie dynamizowany głównie poprzez paradygmat humanistyczny, w którym poczesne wartości wynikają z podmiotowości, autonomii, niezależności i samostanowienia.

Kontynuację rozważań w świetle paradygmatycznych zmian w edukacji stanowił artykuł *Schooling children and youth with chronic illness in a medical facility – an educational paradigm in the perception of special education teacher candidates* (2023b). Celem zaprezentowanych badań własnych było rozpoznanie postrzegania przez studentów pedagogiki specjalnej paradygmatu edukacyjnego w kontekście kształcenia ucznia z chorobą przewlekłą. Poszukiwano wzoru myślenia o podejmowanych działaniach nauczycieli, ich celach i uwarunkowaniach. Wyniki są oparte na analizie wypowiedzi studentów pedagogiki specjalnej na temat edukacji dzieci z chorobą przewlekłą w warunkach szpitalnych. Przyjęto, że ich przekonania w dużej mierze są odzwierciedleniem paradygmatu edukacyjnego, który - zgodnie ze stanowiskiem Zbigniewa Kwiecińskiego (2012) - w znacznym stopniu jest ukrytą wiedzą, ujawniającą wzór myślenia o uczniu/dziecku z chorobą przewlekłą w dwóch kategoriach poznania, odnoszących się do: (1) działania nauczycieli w pracy z uczniem z chorobą przewlekłą w placówce leczniczej oraz (2) celów działań edukacyjnych wobec uczniów z chorobą przewlekłą i ich uwarunkowań. Prowadzone badania miały charakter jakościowy, zastosowano strategię interpretatywną, wywiad częściowo ustrukturalizowany. Wyniki wskazały, że działania przyszłych nauczycieli i wychowawców w obszarze pedagogiki specjalnej ukierunkowane są na paradygmat humanistyczny. Studenci pedagogiki specjalnej dostrzegają głównie działania skoncentrowane na osobie, zmierzające do tego, aby dostosowanie edukacyjne umożliwiło uczniom z chorobą przewlekłą dorównać zdrowym rówieśnikom. Studenci pedagogiki specjalnej zauważają, że dziecku należy zorganizować maksymalnie sprzyjające środowisko, dostosowane do jego potrzeb i możliwości, wynikających ze stanu jego zdrowia. Wnioski płynące z tych badań nakreślają ważne implikacje dla praktyki pedagogicznej.

A student with a chronic illness during a pandemic - challenging circumstances for teachers (przyjęty do druku) (2024). Głównym jego celem było ukazanie sytuacji nauczycieli edukacji włączającej w kontekście sytuacji trudnych, jakich doświadczali w związku z epidemią COVID-19. Doświadczane sytuacje były analizowane w kontekście kształcenia uczniów z chorobą przewlekłą. Zgodnie z przyjętą podstawą teoretyczną, badano następujące sytuacje: (1) deprywacji potrzeb, (2) przeciążenia obowiązkami szkolnymi, (3) trudności w realizacji zadań, (4) pojawiających się konfliktów, (5) doświadczania zagrożeń. Przeprowadzone badania zostały osadzone w perspektywie jakościowej. Metodą badawczą było studium indywidualnego przypadku, a techniką wywiad pogłębiony. Uzyskane wyniki są ważną wskazówką dla praktyki pedagogicznej i mogą stanowić wsparcie dla placówek,

kształcących uczniów z chorobami przewlekłymi. Sformułowane wnioski z badań wskazują na potrzebę i możliwość diagnozowania konkretnych trudnych sytuacji edukacyjnych doświadczanych przez nauczycieli, ale także na poszukiwanie skutecznych strategii zaradczych.

Ostatnim artykułem przypisanym do omawianego obszaru jest *Pain experienced by children with juvenile idiopathic arthritis in terms of spiritual and physical suffering - projective techniques in qualitative research* (2024) (w druku) (we współautorstwie z Beata Jachimczak i Bogusławem Śliwerskim). Celem było poznanie doświadczeń dzieci w wieku 6-9 lat chorych na młodzieńcze idiopatyczne zapalenie stawów w obszarze odczuwanego bólu oraz dokonanie interpretacji ich sposobów postrzegania i rozumienia bólu w kategorii cierpienia. Badania miały charakter jakościowy. Zastosowaną metodą było studium indywidualnego przypadku. W badaniach zostało wykorzystanych pięć technik zaliczanych do metod projekcyjnych. Analiza wyników badań wykazała, że badane dzieci w różny sposób postrzegają i rozumieją swój ból oraz związane z nim cierpienie. Jest to zależne od ich wieku i ewoluującego obrazu własnej choroby. Wraz z wiekiem dzieci następuje zmiana treści, za pomocą których wyrażane jest doznanie bólu.

W publikacjach tego obszaru podejmowałam wielowątkowe zagadnienia wnikające w istotne kwestie pedagogiki leczniczej. Staram się możliwie szeroko analizować funkcjonowanie osób z różnymi rodzajami choroby przewlekłej, rozpoznawać czynniki sprzyjające jak najpełniejszemu ich upodmiotowieniu, uczestnictwu w świecie społecznym, maksymalizacji ich potencjałów życiowych. Ważne było również rozpoznawanie najbardziej efektywnych metod wsparcia i formułowanie rekomendacji dla ich zastosowania. Moja koncentracja teoretyczno-empiryczna skupiała się także na znaczeniu społecznych i środowiskowych czynników dla funkcjonowanie osób z chorobą przewlekłą.

Wygłaszane referaty na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych

Poniżej dołączam wykaz wybranych konferencji i tematy autorskich wystąpień, związanych z prezentowanym obszarem: **wielowymiarowe teoretyczno-empiryczne konteksty pedagogiki leczniczej:**

1. *Szacunek dla doświadczeń dziecka z chorobą przewlekłą*, Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. Dziecko w koncepcjach pedagogicznych Marii Grzegorzewskiej i Janusza Korczaka, APS, 24.05. 2012, Warszawa.
2. *Rozmowy z dziećmi na temat ich doświadczania choroby przewlekłej*, Ogólnopolska konferencja naukowa „Opieka zdrowotna i wsparcie społeczno-pedagogiczne osób przewlekle chorych i z niepełnosprawnością–historia i współczesność” Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka w Warszawie Wydział Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach, 12 – 13.12.2014, Katowice.
3. *Poczucie wsparcia u dzieci z chorobą reumatyczną*, XIII Konferencja Naukowa z cyklu Dyskursy Pedagogiki Specjalnej Gdańsk 2015 „Pozainstytucjonalna przestrzeń życia osób niepełnosprawnych”, Uniwersytet Gdański Wydział Nauk Społecznych Instytut Pedagogiki Zakład Pedagogiki Specjalnej, 13.05.2015 - 15.05.2015, Gdańsk.
4. *Trudności dzieci z chorobą reumatyczną w zakresie dzielenia się przeżyciami podczas rozmowy z osobą dorosłą i sposoby ich przezwyciężania*, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Zagrożenia

- w rozwoju dzieci i młodzieży – pomiędzy opieką, pomocą a (nie)mocą pedagogiczną”, 20-21 maja 2015 roku, Olsztyn.
5. *Choroba przewlekła jako przeszkoda w osiągnięciu niezależności u dzieci*, Wrocławskie spotkania pedagogów specjalnych „Wyzwania emancypacyjne w przestrzeni edukacyjnej i pomocowej”, 15-16 września 2015 roku, Wrocław.
  6. *Autopercepcja dzieci z chorobą przewlekłą*, Konferencja Naukowa Osoba z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej. Dwa światy – jedność w praktyce edukacyjno-rehabilitacyjnej, zawodowej i twórczej, 19-20 października 2015 roku, Warszawa.
  7. *Rola wsparcia społecznego w sytuacji doświadczania przez dziecko choroby przewlekłej*, Transdyscyplinarna Konferencja Naukowa z cyklu Teorie oraz praktyka rehabilitacji - dzieci i młodzież z niepełnosprawnością, Katedra Psychologii Rehabilitacji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 28 – 29 października 2015 roku, Lublin.
  8. *Funkcjonowanie w rolach społecznych dzieci z chorobą przewlekłą*, III Międzynarodowy Kongres Inkluzji Społecznej, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 7-8 kwietnia 2016 roku, Siedlce.
  9. *Disabled people educational system in Poland and their situation*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa Auf dem Weg zu einer inklusiven Gesellschaft, Evangelische Akademie LoccumPostfach i Deutsch-PolnischesJugendwerk, 24 – 28 kwietnia 2016 roku, Loccum.
  10. *Transgresje w wymiarze indywidualnych doświadczeń dorosłej osoby z chorobą przewlekłą – analiza narracji*, Konferencja Naukowa „Transgresja jako zjawisko w kulturze – szansa czy zagrożenie?”, APS Warszawa, 18 listopada 2016 roku, Warszawa.
  11. *Zasoby osobiste i społeczne wpływające na zdrowie jednostki w okresie wczesnej dorosłości w sytuacji doświadczania choroby przewlekłej*, II Konferencja Naukowa z cyklu: Wrocławskie Spotkania Pedagogów Specjalnych „Nic o nas bez nas” – osoby z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości”, Uniwersytet Wrocławski, 25 września 2017 roku, Wrocław.
  12. *Teachers' narratives about working with children with cancer in a hospital school*, 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation Seville, Spain 11-13 November 2019, IATED Academy.
  13. *Otwarte problemy w obszarze pedagogiki leczniczej*, Międzynarodowa Konferencja Pedagogiki Specjalnej z cyklu OSOBA Jedność w różnorodności – idea i rzeczywistość. 30 lat edukacji integracyjnej w Polsce. APS Warszawa, 26 – 27.09.2019, Warszawa.
  14. *Uczeń - pacjent z chorobą przewlekłą w placówce leczniczej - perspektywa przyszłych pedagogów specjalnych w kierunku paradygmatu humanistycznego*, Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja z cyklu Osoba: Akceptacja, Partycypacja, Solidarność społeczna – interdyscyplinarne wyzwania w tworzeniu społeczeństwa dla wszystkich, APS Warszawa, 15 grudnia 2022 roku, Warszawa.
  15. *A student with a chronic disease during a pandemic – difficult situations experienced by teachers*, The 9th International Conference on Education 2023 "Equitable Education in the Post-Pandemic World", 16th - 17th March 2023, Bangkok.
  16. *Techniki zapożyczone z metod projekcyjnych w badaniu doświadczenia bólu u dzieci*

z młodzieńczym idiopatycznym zapaleniem stawów, XVI Міжнародної Науково-Практичної Конференції «Спеціальна Освіта: Проблеми Та Перспективи», Narodowy Uniwersytet w Kamieńcu Podolskim im. Iwana Ohienki, 18-19 kwietnia 2024, Kamieniec Podolski.

17. *Doświadczenie bólu i cierpienia przez młodzież z młodzieńczym idiopatycznym zapaleniem stawów*, XXI Międzynarodowa Konferencja Naukowa na temat Interdyscyplinarne i międzysektorowe konteksty wspierania, rehabilitacji i edukacji osób z niepełnosprawnością, Uniwersytet Śląski, 25-26 kwietnia 2024, Wisła.

Działania praktyczne

Ważne dla mnie było i nadal jest łączenie naukowej działalności z działalnością praktyczną. Dlatego też we własnym rozwoju zawodowym z zaangażowaniem realizowałam oba wymiary aktywności akademickiej.

Miałam możliwość gromadzenia praktycznych doświadczeń nieprzerwalnie od 2009 roku do chwili obecnej, dzięki stałej współpracy z placówkami ogólnodostępnymi i integracyjnymi, w których uczą się dzieci z chorobą przewlekłą (m.in. Szkoła Podstawowa nr 323 im. Polskich Olimpijczyków w Warszawie, Szkoła Podstawowa Integracyjna nr 317 im. Edmunda Bojanowskiego), jak i placówkami leczniczymi – szkołami szpitalnymi (w Instytucie „Pomnik - Centrum Zdrowia Dziecka” w Warszawie; w Szpitalu Dziecięcym im. prof. dr med. Jana Bogdanowicza w Warszawie oraz Instytucie Reumatologii Okresu Rozwojowego w Warszawie). W placówkach tych prowadziłam rady szkoleniowe dotyczące specyfiki pracy z uczniem z chorobą przewlekłą oraz warsztaty dla rodziców na temat wsparcia edukacyjnego ucznia z chorobą przewlekłą, jak też warsztaty dla nauczycieli, których celem było omówienie specyfiki pracy z uczniem z cukrzycą (marzec, 2019).

5.2. Obszar naukowo-badawczy: diagnoza i wsparcie edukacyjne zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

W kręgu moich zainteresowań od początku aktywności naukowej była analiza działań podejmowanych przez placówki edukacyjne w zakresie specjalnych potrzeb, jak też działania nauczycieli i specjalistów na różnych etapach nauczania. Kluczową kwestią jest tu projektowanie określonych działań diagnozujących i wspierających rozwój uczniów.

Publikacje naukowe

Na osiągnięcia naukowe w tym obszarze składają się autorskie i współautorskie publikacje. Wybrane z nich zostały omówione w tej części autoreferatu: 6 artykułów naukowych i 2 rozdziały w monografiach.

1. Konieczna, I., Smolińska, K. (2017a). Effective Supporting of a "Different" - Considerations on the Developmental Determinants of Therapeutic Teams. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, nr 16, 93–107. DOI:10.14746/ikps.2017.16.06

2. Marcinkowska, B., Konieczna, I., Smolińska, K. (2017b). Uczeń z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacjach szkolnych – w poszukiwaniu modelu wsparcia. W: T. Żółkowska, I. Ramik – Mażewska (red.), *Pedagogika specjalna nowe obszary teorii i praktyki*. (s. 149-161). Seria Pedagogika Specjalna Koncepcje i Rzeczywistość, tom XII. Szczecin: Wydawnictwo US.
3. Czerwińska, K., Konieczna, I., Prónay, B. (2018). Early intervention and early childhood development support – Polish and Hungarian solutions. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, nr 1 (39) 2018, 5–24. DOI: 10.5604/01.3001.0012.2386
4. Czerwińska, K., Konieczna, I., Prónay, B. (2020a). Education for students with disabilities – Polish and Hungarian solutions. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 28, 93-127. DOI:10.14746/ikps.2020.28.06
5. Konieczna, I., Smolińska, K. (2020b). Dostosowywanie procesu edukacyjnego do potrzeb i możliwości uczniów z zespołem Aspergera. W: J. Głodkowska (red.), *Dydaktyka specjalna: w horyzoncie znaczeń, koncepcji i praktyki pedagogicznej* (s. 238-252). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
6. Konieczna, I., Smolińska, K. (2022). Dokąd zmierza edukacja? Kontekst zmian systemu kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce. *Szkoła Specjalna*, vol. LXXXIII, 5, 345-358. DOI:10.5604/01.3001.0016.2082
7. Konieczna, I., Smolińska, K. (2023). Functional assessment as a result of the joint actions of teachers and specialists - identifying problems to assess the impact of supporting the development of students. *International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies (IJPINT)*, Vol. 10, No. 2, 153-162. GICID: 01.3001.0054.2797
8. Konieczna, I., Miałkowska-Kozaryna, M. (2024). Polish teachers opinions on the distance learning of students with autism spectrum disorder. *International Journal of Special Education*, 39(1), 21-32. DOI:10.52291/ijse.2024.39.3

Omówienie publikacji naukowej obszaru: diagnoza i wsparcie edukacyjne zróżnicowanej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

W artykule *Effective Supporting of a "Different" - Considerations on the Developmental Determinants of Therapeutic Teams* (2017a), opracowanym wspólnie z Katarzyną Smolińską, ukazane zostały uwarunkowania rozwoju wielospecjalistycznych zespołów terapeutycznych wspierających osoby z niepełnosprawnościami – od modelu multidyscyplinarnego do transdyscyplinarnego. Dokonana analiza rozwoju zespołów terapeutycznych obejmowała aspekt formalno-prawny, organizacyjny, a także teoretyczny. W tym artykule analizy zostały oparte na teorii rozwoju kompetencji zawodowych w ujęciu Stefana Kwiatkowskiego (2016). Sformułowane wnioski wskazały, że w rozwoju kompetencji zespołów terapeutycznych kluczowe jest określenie wspólnego celu przez przedstawicieli (specjalistów) poszczególnych dyscyplin. Dzięki temu praca w tych wielospecjalistycznych zespołach daje możliwość uwzględnienia wielu punktów widzenia różnych aspektów terapii, w tym osiągniętych sukcesów, czy też niepowodzeń i trudności. W efekcie pozwala to wypracować wspólne standardy pracy, a w konsekwencji pełny zakres i optymalną intensywność udzielanego dziecku wsparcia.

Artykuł ten promuje podejmowanie inicjatyw na rzecz tworzenia wspólnych transdyscyplinarnych projektów, wykraczających poza indywidualne specjalistyczne obszary zainteresowań.

W ramach omawianego obszaru zrealizowałam także projekt badawczy (we współpracy z Barbarą Marcinkowską i Katarzyną Smolińską) na temat *Modelu wspierania dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacji edukacyjnej*. Badania miały charakter jakościowy i zostały przeprowadzone w grupie uczniów ze spektrum autyzmu na I etapie edukacyjnym (edukacja wczesnoszkolna). W ramach podjętych działań podjęto: (1) analizę zachowań (w tym zachowań problemowych) dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu na podstawie dokonanych obserwacji sytuacji edukacyjnej, (2) skategoryzowane zachowania problemowe dziecka ze spektrum autyzmu, (3) analizę i kategoryzację sytuacji edukacyjnej, w których badani uczniowie ujawniali zachowania problemowe (sytuacje trudne) oraz (4) opracowano model wspierania dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacji edukacyjnej. Efektem działań projektowych jest m.in. artykuł *Uczeń z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacjach szkolnych – w poszukiwaniu modelu wsparcia* (2017b). Teoretyczne podstawy projektowanego modelu nawiązują do czterech poziomów zmian rozwojowych w ujęciu Anny Brzezińskiej (2005), jak też do teorii ekologicznej Urie Bronfenbrennera (1979). Uwzględnione zostały też teoria strefy najbliższego rozwoju dziecka Lwa S. Wygotskiego (1971) i koncepcja „rusztowania” Jerome S. Brunera i Davida Wooda (1978) oraz zdefiniowano pojęcie *sytuacji trudnej*, jako istotne w opracowywaniu modelu. W efekcie skonstruowany został model, w którym kluczowym pojęciem jest *środowisko wspierania*, definiowane jako wielowymiarowa przestrzeń, w której prowadzone są wszelkie działania mające na celu pomoc uczniowi w różnych sytuacjach szkolnych, w szczególności w sytuacjach trudnych. W artykule zanalizowana została także skuteczność i uwarunkowania związane z oddziaływaniem środowiska bezpośredniego wspierania. Zaproponowano etapy procesu wspierania ucznia ze spektrum autyzmu, w tym z zespołem Aspergera w sytuacjach szkolnych.

Artykuł *Early intervention and early childhood development support – Polish and Hungarian solutions* (2018) jest efektem podjętej współpracy z Beatą Pronay z Eotvos Lorand University (ELTE) w Budapeszcie i Kornelią Czerwińską na temat wymiany poglądów i praktyk dotyczących wspierania małego dziecka i jego rodziny w Polsce i na Węgrzech. W opracowaniu porównawczym w obu krajach przedstawiono dotychczasowy stan wiedzy i doświadczeń praktycznych w obszarze wczesnej interwencji i wczesnego wspomaganie rozwoju. Zaprezentowane analizy pozwoliły wskazać występujące trudności oraz podjąć refleksję nad głównymi kwestiami o charakterze systemowym i instytucjonalnym, odnoszącymi się do wczesnego wspomaganie rozwoju w Polsce i na Węgrzech.

Również efektem współpracy jest artykuł *Education for students with disabilities – Polish and Hungarian solutions* (2020a), w którym przeprowadzono analizę porównawczą aktualnych rozwiązań dotyczących kształcenia uczniów z niepełnosprawnością w Polsce i na Węgrzech. Omówione zostały podobieństwa i różnice w rozwiązaniach systemowych, nakreślono obszary problematyczne aktualnie pojawiające się w edukacji tych krajów. Ukazany w artykule materiał może być otwarciem dalszych dyskusji, a także badań, których celem jest doskonalenie systemów edukacyjnych i w następstwie tworzenie dobrych praktyk zapewniających wysoką jakość edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami.

W artykule *Dostosowywanie procesu edukacyjnego do potrzeb i możliwości uczniów z zespołem Aspergera* (2020b) (we współautorstwie z Katarzyną Smolińską) przybliżone zostały podstawowe kwestie związane z procesem kształcenia uczniów z zespołem Aspergera ze szczególnym uwzględnieniem dostosowania do realizacji potrzeb edukacyjnych tej grupy uczniów na I etapie kształcenia. Przedstawiono wybrane sposoby działań nauczycieli w zakresie dostosowania procesu kształcenia do potrzeb i możliwości tej grupy uczniów. Wszystkie zaprezentowane w tym artykule opisy pochodzą z przeprowadzonych obserwacji własnych na temat potrzeb i możliwości edukacyjnych uczniów z zespołem Aspergera rozpoczynających naukę w klasie pierwszej szkoły podstawowej.

Celem artykułu *Dokąd zmierza edukacja? Kontekst zmian systemu kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce* (2022) jest analiza przemian jakościowych w zakresie zmieniającego się systemu kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Krótki rys historyczny odnosi się do kluczowych działań mających znaczenie dla rozwoju szkolnictwa specjalnego w Polsce. Ukazanie uwarunkowań prawnych i systemowych określonych form kształcenia pozwoliło nakreślić główne kierunki przeobrażeń w odniesieniu do zmian w prawie oświatowym, orzecznictwie i systemie wsparcia społecznego. W artykule podkreślono odchodzenie od podejmowania wyłącznie działań opiekuńczych na rzecz rozwijania samodzielności i niezależności osób z niepełnosprawnością intelektualną na różnych etapach ich życia.

Edukacja włączająca stanowi jedno z istotnych uwarunkowań kontekstowych w odniesieniu do modelu oceny funkcjonalnej w Polsce. Działania wspierające wobec uczniów ujawniających zróżnicowane potrzeby edukacyjne wymagają systematycznego monitorowania. Celem artykułu *Functional assessment as a result of the joint actions of teachers and specialists – identifying problems to assess the impact of supporting the development of students* (2023) jest przedstawienie kluczowych założeń i uwarunkowań oceny funkcjonalnej jako rezultatu wspólnych działań nauczycieli i specjalistów. Wskazano na możliwości wykorzystywania klasyfikacji ICF, pozwalającej na opis funkcjonowania uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami oraz stosowanie procedur w ocenie funkcjonalnej od momentu rozpoznania problemu ucznia do oceny efektów udzielanego mu wsparcia.

W obszarze tym jest także artykuł (w druku) *Polish teachers opinions on the distance learning of students with autism spectrum disorder* (2024) (we współautorstwie z Mileną Miałkowską-Kozaryną), który jest jednym z efektów realizowanych badań pt. *A teacher in the face of a pandemic – a comparison of Indonesian, Polish and Taiwanese experiences*. Są to badania międzynarodowe pod kierunkiem Mileny Miałkowskiej-Kozaryny (APS), realizowane we współpracy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (Polska), Universitas Negeri Surabaya (Indonezja) i National Pingtung University (Tajwan). W projekcie byłam członkiem zespołu projektowego i reprezentowałam Instytut Pedagogiki Specjalnej. Celem artykułu było poznanie opinii nauczycieli na temat nauczania dzieci z ASD w czasie pandemii COVID-19. W ankiecie wzięło udział 276 nauczycieli, z których 144 pracowało na co dzień z uczniem z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, a 132 nie miało takich doświadczeń. Wyniki pokazały, że w trakcie pandemii nauczyciele pracujący z uczniami ze spektrum autyzmu w porównaniu z grupą kontrolną istotnie częściej czuli się zdenerwowani, mniej zaangażowani w pracę i pomaganie innym ludziom. Chociaż nauczyciele dostrzegali

zalety edukacji zdalnej, to jednak większość z nich uważała, że uczniowie z zaburzeniami ze spektrum autyzmu osiągają lepsze rezultaty podczas tradycyjnego nauczania niż on-line.

Wyłaszane referaty na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych

1. *Wspieranie dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacji edukacyjnej*, III Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Konteksty efektywności...” Uwarunkowania efektywności wsparcia osób zagrożonych ekskluzją społeczną pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, 25 – 26 maja 2015 roku, Środa Wielkopolska.
2. *Uczeń z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacjach szkolnych – w poszukiwaniu modelu wsparcia* - Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu Pedagogika Specjalna – Koncepcje i Rzeczywistość, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Pedagogiki Specjalnej, 12-13 września 2016, Międzyzdroje.
3. *Udział w sesji plakatowej – Pomóż mi poznać świat – wybrane aspekty wspierania rozwoju poznawczego małego dziecka z niepełnosprawnością ruchową*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa Pedagogiki Specjalnej z cyklu OSOBA Interdyscyplinarne konteksty wczesnej interwencji, wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, APS Warszawa , 21 – 23 września 2016 roku, Warszawa.
4. *Skuteczne wspieranie INNEGO - rozważania nad uwarunkowaniami rozwoju zespołów terapeutycznych* (referat współautorski z Katarzyną Smolińską), VIII Międzynarodowa Konferencja Interdyscyplinarne konteksty pedagogiki specjalnej - Miejsce Innego we współczesnej refleksji naukowej, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, 19-20 kwietnia 2017 roku, Poznań.

Działania praktyczne

Starając się łączyć działalność naukowo-badawczą z praktyką oraz z aktywnością organizacyjną, brałam udział w projekcie *Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła* (1.07.2010 – 31.10.2014). Projekt był współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Nr umowy: UDA – POKL.03.03.02-00-036/10-00), byłam koordynatorem praktyk reprezentując Zakład Pedagogiki Terapeutycznej. W okresie tym mając stały kontakt z dyrektorami, nauczycielami i specjalistami warszawskich szkół i przedszkoli, podejmowałam działania odpowiadając na potrzeby tych placówek w zakresie prowadzenia rad szkoleniowych, warsztatów pracy z uczniem z chorobą przewlekłą, z dzieckiem leworęcznym. Ponadto, wspólnie ze studentami specjalności pedagogika terapeutyczna, brałam aktywny udział w innowacjach pedagogicznych dotyczących wprowadzenia metod aktywizujących w nauczaniu (w latach 2012-2013).

Uczestniczyłam (wspólnie z Katarzyną Cichocką-Segiet), w projekcie *Sprawni niepełnosprawni*, realizowanym we współpracy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej i TVP S.A. (2014 – 2015). Realizacja tego projektu popularyzowała specyfikę pracy z uczniem z niepełnosprawnością ruchową, ukazując jego niezwykle różnicowane potrzeby i możliwości.

W roku 2018 byłam ekspertem ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych w Ośrodku Rozwoju Edukacji w Warszawie, gdzie opracowałam m.in. materiały dotyczące diagnozy funkcjonalnej i pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Ponadto od marca do września 2023 byłam koordynatorem merytorycznym w projekcie *Szkolenia i doradztwo dla kadr poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego*, współfinansowanym ze środków Unii Europejskiej w ramach POWER (nr projektu: POWR.02.10.00-IP.02-00-011/20). W ramach realizowanych działań, podejmowałam m.in. stały kontakt z pracownikami poradni psychologiczno-pedagogicznymi z całej Polski w zakresie monitorowania działań wdrożeniowych oraz wykorzystania opracowanych narzędzi diagnostycznych do oceny funkcjonalnej. Efektem było opracowanie założeń dotyczących standardów szkoleń i doradztwa prowadzonego przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne na rzecz innych poradni, w tym koncepcja merytorycznej oraz koordynacja weryfikacji pakietów szkoleniowych do prowadzenia szkoleń dla poradni psychologiczno-pedagogicznych z zakresu zastosowania narzędzi diagnostycznych, a także działań weryfikujących i wspierających kadrę poradni psychologiczno-pedagogicznych w działaniach wdrożeniowych.

Od roku 2017 jestem recenzentem w Centralnej Komisji Egzaminacyjnej. Recenzuję testy z języka polskiego dla uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną kończących szkołę podstawową. Od roku 2021 recenzuję również testy dla uczniów z zaburzeniem ze spektrum autyzmu.

Jestem współautorką opracowań praktyczno-metodycznych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi:

- Konieczna, I., Smolińska, K., Kosewska B. (2016). *Pewny Start Zajęcia rewalidacyjne: Funkcjonowanie społeczne*. ISBN:9788326226014.
- Konieczna, I., Smolińska, K., (2018). *Pewny Start Zajęcia rewalidacyjne: Funkcjonowanie społeczne*. Warszawa: PWN. ISBN:9788326228971.

Wymienione opracowania metodyczno-praktyczne powstały w ramach współpracy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Zakładu Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną z Państwowym Wydawnictwem Naukowym PWN. Z ramienia Uczelni za współpracę odpowiadała dr hab. Barbara Marcinkowska, prof. APS, a ze strony wydawnictwa – mgr Marta Paulus. Opracowania stworzyły możliwość nawiązania współpracy z licznymi placówkami zajmującymi się edukacją i rehabilitacją uczniów z niepełnosprawnością intelektualną.

Od roku 2019, pełniąc funkcję Zastępcy Dyrektora Instytutu Pedagogiki Specjalnej, jestem odpowiedzialna za kontakt z interesariuszami w ramach współpracy podejmowanej przez Kierowników i pracowników specjalności na kierunku pedagogika specjalna. Biorę udział w spotkaniach w roli eksperta i doradcy metodycznego w zakresie wsparcia edukacyjnego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w placówkach ogólnodostępnych, integracyjnych i specjalnych.

5.3. Obszar naukowo-badawczy: komunikacja interpersonalna w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb

Zagadnienia związane z komunikacją dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią kolejny obszar będący przedmiotem moich zainteresowań naukowych

i dydaktycznych. Poszerzałam swoją wiedzę w tym zakresie studiując literaturę zarówno polską, jak i obcojęzyczną, prowadziłam badania i wyniki ich publikowałam. Jednocześnie rozwijałam swoje kompetencje praktyczne, pracując jako logopeda z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej z oddziałami integracyjnymi. W tym obszarze naukowo-badawczym, ale także praktycznym lokuję zrealizowane przeze mnie opracowania komunikacji interpersonalnej w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb.

Publikacje naukowe

Na osiągnięcia naukowe w tym obszarze składają się autorskie i współautorskie publikacje. Prezentuję wybrane: 1 monografię, wskazaną jako główne osiągnięcie naukowe, 8 artykułów naukowych, 3 rozdziały w monografiach.

Główne osiągnięcie naukowe:

Konieczna, I. (2023). *Interakcja komunikacyjna dziecka z chorobą przewlekłą i osoby dorosłej w rozmowie zorientowanej na porozumienie*. Warszawa: Wydawnictwo APS.

1. Konieczna, I. (2015a). Epizody wspólnego zaangażowania jako pierwsza forma relacji między osobami. W: B. Szczupał, A. Giryński, G. Szumski (red.), *W poszukiwaniu indywidualnych dróg wspierających wszechstronny rozwój osób z niepełnosprawnością* (s. 92 – 99). Warszawa: Wydawnictwo APS.
2. Konieczna, I. (2015b). Możliwości komunikacyjne dziecka z zespołem Aspergera. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 11/2015, 125–140. DOI:10.14746/ikps.2015.11.06
3. Marcinkowska, B., Konieczna, I., Smolińska, K. (2016a). Model of communication competences children with Asperger's syndrome. *Actual problems of the correctional education*, Issue 7, Volume 2, 216 – 232.
4. Marcinkowska, B., Konieczna, I., Smolińska, K. (2016b). Zachowania komunikacyjne ujawniane przez dzieci z zespołem Aspergera w sytuacjach szkolnych. *Actual problems of the correctional education*. Kamyalnets -Podilsky „Medobory – 2006” Issue 8, 167–180.
5. Konieczna, I., Cichocka–Segiet, K. (2016c). Proces wspierania dziecka ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi w zakresie rozwijania kompetencji społecznych. *Szkola Specjalna*, 4/2016, 279 – 290. DOI:10.5604/01.3001.0015.6296
6. Konieczna, I., Marcinkowska, B., Smolińska, K. (2017). Od etykietowania do zrozumienia – komunikowanie się dziecka z zespołem Aspergera w środowisku szkolnym. W: B. Antoszewska, I. Myśliwczyk (red.), *Jest człowiek z niepełnosprawnością. Pola refleksji* (s. 145 – 157). Poznań – Olsztyn: Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum.
7. Konieczna, I. (2018). Development of Communications competences in a child with chronic disease during conversation with an adult. W: S. Olszewski, M. Pasteczka (red.), *Chosen Topics of Supporting Persons with a Disability* (s. 66 – 75). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

8. Konieczna, I., Smolińska, K. (2019a). Zasoby komunikacyjne uczniów z zespołem Aspergera jako (nie) konieczne komponenty gotowości do podjęcia nauki w szkole. *Szkola Specjalna*, vol. LXXX, 1(297), 19-30. DOI:10.5604/01.3001.0013.1382
9. Konieczna, I. (2019b). *Communication competences of students with special education needs and teachers as a "tool" on the way to inclusion*. In: ICERI2019 proceedings: 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation Seville, Spain 11-13 November 2019 / Gómez Chova Luis , López Martínez Alberto , Candel Torres Ignacio (pp. 5627-5631). IATED Academy. ISBN 978-84-09-14755-7 DOI:10.21125/iceri.2019.1352
10. Konieczna, I., Marcinkowska, B., Smolińska, K. (2019c). Questionnaire for functional assessment of communication skills of students with Asperger's syndrome – psychometric assessment of the tool. In: EDULEARN19 Proceedings / Gómez Chova Luis, López Martínez Alberto, Candel Torres Ignacio (pp. 2656-2663). IATED Academy. ISBN 978-84-09-12031-4 DOI: 10.21125/edulearn.2019.0720
11. Konieczna, I. (2021). Mothers' perspective on the functioning of a family with a child with special communication needs – preliminary research. *Szkola Specjalna*, vol. 82, 5, 360-369. DOI:10.5604/01.3001.0015.6296

Omówienie publikacji naukowego obszaru: komunikacja interpersonalna w kategoriach procesu rozwojowego, działania społecznego i specjalnych potrzeb

W artykule *Epizody wspólnego zaangażowania jako pierwsza forma relacji między osobami* (2015a) poruszyłam kluczowe kwestie związane z procesem wymiany między dzieckiem a osobą dorosłą w sytuacji, w której zwracają oni uwagę na jakiś zewnętrzny temat i względem niego wspólnie podejmują działania/rozmowę. Dokonałam także charakterystyki podstawowych elementów epizodów wspólnego zaangażowania, co pozwoliło mi przedstawić ich wpływ na działanie osób, które biorą udział we wspólnej wymianie, w tym także rozmowie.

Kontakt z dziećmi z zespołem Aspergera, jaki miałam podczas pracy w szkole, był inspiracją do zainteresowania badawczego komunikacją tej grupy uczniów. Aktualnie daje się zaobserwować znaczący postęp opracowań badawczych nad językowymi możliwościami dzieci z zespołem Aspergera (m.in.: Charbicka, 2015; Gerland, 2015; Pisula, 2015). Pomimo tego, wiedza na temat komunikacji osób z zespołem Aspergera jest ciągle niewystarczająca. Odnosząc się do kryteriów diagnostycznych zaburzenia, komunikacja tych osób zarówno na poziomie językowym, jak i niejęzykowym nie jest prawidłowa. Dlatego też w artykule *Możliwości komunikacyjne dziecka z zespołem Aspergera* (2015b) dokonałam próby usystematyzowania wiedzy na ten temat, odnosząc się do istniejących kryteriów diagnostycznych, konstruktów teoretycznych, jak też prowadzonych badań w tym zakresie.

Na mój dorobek naukowo-badawczy w opisywanym obszarze złożyły się zarówno działania realizowane samodzielnie, jak też we współpracy z innymi badaczami. Wspólnie z Barbarą Marcinkowską i Katarzyną Smolińską zrealizowałyśmy dwa projekty badawcze. Pierwszy dotyczył opracowania modelu kompetencji komunikacyjnych osób z zespołem Aspergera. Zrealizowane badania w ramach tego projektu pozwoliły: (1) opracować model kompetencji komunikacyjnych dzieci z zespołem Aspergera na podstawie aktualnej wiedzy z zakresu komunikacji społecznej i wiedzy o funkcjonowaniu osób z zespołem Aspergera;

(2) dokonać analizy zachowań komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera w różnych kontekstach społecznych na podstawie wyników obserwacji zachowań komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera; a także (3) dokonać weryfikacji opracowanego modelu kompetencji komunikacyjnych dzieci z zespołem Aspergera. Efektem realizacji etapów tego projektu są trzy artykuły.

W artykule *Model of communication competences children with Asperger's syndrome* (2016a) przyjęte zostało założenie, że każde zachowanie człowieka jest nośnikiem informacji czyli jest przejawem komunikacji (zachowaniem komunikacyjnym). Podstawą skonstruowania modelu był przegląd wiedzy z zakresu komunikacji społecznej i psychospołecznego funkcjonowania osób z zespołem Aspergera oraz analiza modelu kompetencji komunikacyjnych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w opracowaniu Barbary Marcinkowskiej (2013). Zaprezentowany w tym artykule model stanowi wielopłaszczyznowy, wertykalny konstrukt, obejmujący cztery poziomy: definicyjny, diagnostyczny, wspierania rozwoju i ewaluacyjny. Na podkreślenie zasługuje zastosowanie kontekstów teoretycznych w odniesieniu do kluczowych pojęć: funkcjonowanie społeczne, funkcjonowanie poznawcze, zaburzenia funkcjonowania społecznego, zespół Aspergera oraz kompetencje komunikacyjne. Pojęcia te stanowiły terminologiczno-definiującą podstawę modelu. W artykule zdefiniowane zostały kompetencje komunikacyjne uczniów z zespołem Aspergera jako zasób wiedzy, umiejętności oraz motywacji, umożliwiające skuteczną i stosowaną komunikację na różnych poziomach i w różnych kontekstach społecznych. Opracowany model kompetencji komunikacyjnych ukierunkowany jest na rozpoznanie potrzeb, możliwości i ograniczeń dzieci z zespołem Aspergera oraz wspieranie rozwoju ich kompetencji komunikacyjnych.

Drugim współautorskim artykułem w ramach projektu jest *Zachowania komunikacyjne ujawniane przez dzieci z zespołem Aspergera w sytuacjach szkolnych* (2016b). W nim dokonano analizy zachowań komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera na I etapie edukacyjnym (edukacja wczesnoszkolna) ujawnianych w relacjach z osobami dorosłymi i rówieśnikami w formalnych i nieformalnych sytuacjach na terenie szkoły. Wyniki przeprowadzonych obserwacji pokazały, że ujawniane reakcje/zachowania komunikacyjne tych uczniów są niezwykle różnorodne, występuje duże zróżnicowanie indywidualne. Stąd też sformułowanie jednoznacznych wniosków z tych badań jest bardzo trudne. Przede wszystkim z uwagi na zróżnicowane postrzeganie przez badane dzieci otaczającej rzeczywistości. Przyczyną trudności komunikacyjnych jest także niedostatek dostępnych dla tej grupy strategii porozumiewania się z osobą dorosłą oraz z rówieśnikami. Nie można też zapomnieć o tym, że zachowania komunikacyjne mogą też mieć związek z kompetencjami porozumiewania się osób biorących udział w relacjach z badanymi dziećmi. Dlatego też niezwykle ważne jest analizowanie zachowań komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera łącznie z kompetencjami wszystkich uczestników biorących udział w różnych sytuacjach na terenie szkoły.

Przeprowadzone analizy wspomnianego projektu skłoniły nas do opracowania kolejnego artykułu *Od etykietowania do zrozumienia – komunikowanie się dziecka z zespołem Aspergera w środowisku szkolnym* (2017). W nim zostały nakreślone wybrane działania wspierające rozwój komunikacji dziecka z zespołem Aspergera w sytuacjach szkolnych w odniesieniu do zaproponowanej tzw. „perspektywy rozumiejącej”. Strategia ta stwarza

możliwość skutecznej i stosowanej komunikacji uczniów z zespołem Aspergera w relacji z innymi osobami.

W artykule *Proces wspierania dziecka ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi w zakresie rozwijania kompetencji społecznych* (2016c) (we współautorstwie z Katarzyną Cichocką–Segiet) zaprezentowane zostały analizy teoretyczne, które podejmują złożoność zarówno specjalnych potrzeb edukacyjnych, jak i kompetencji społecznych. Poruszane kwestie dotyczyły charakterystyki użytkowników komunikacji wspomagającej i alternatywnej, ich specjalnych potrzeb w zakresie nawiązywania komunikacji z innymi ludźmi, systemów i narzędzi do komunikacji, ale także zagadnień związanych z procesem diagnozowania w kontekście zaproponowanych działań wspierających rozwój kompetencji społecznych. Podjęty temat jest niezwykle ważny w obszarze pedagogiki specjalnej z uwagi na zróżnicowane możliwości osób ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi i sposoby wspierania rozwoju tej grupy.

Przebywanie z dziećmi w różnym wieku na oddziałach szpitalnych, jak też obserwowanie ich sposobów komunikowania się z różnymi osobami pokazało mi, jak ważny jest to obszar, niestety tak rzadko eksplorowany przez badaczy. Dlatego też w artykule *Development of Communications competences in a child with chronic disease during conversation with an adult* (2018) podjęłam opis składowych kompetencji komunikacyjnych dziecka z chorobą przewlekłą. Ponadto zaproponowałam wybrane sposoby postępowania dorosłych, które mogą ułatwiać porozumiewanie się z dzieckiem z chorobą przewlekłą, a tym samym umożliwiać mu gromadzenie doświadczeń stymulujących rozwój poznawczy i rozwijać kompetencje komunikacyjne podczas rozmowy.

W artykule *Zasoby komunikacyjne uczniów z zespołem Aspergera jako (nie) konieczne komponenty gotowości do podjęcia nauki w szkole* (2019a) (we współautorstwie z Katarzyną Smolińską) omówione zostało pojęcie gotowości szkolnej i jej komponenty w kontekście zasobów komunikacyjnych dzieci z zespołem Aspergera. Przedstawione ujęcie teoretyczne aspektów gotowości szkolnej zostało wzbogacone przykładami różnych sytuacji z udziałem dzieci z zespołem Aspergera, w których ujawniały one swoje kompetencje komunikacyjne. Przytoczone opisy sytuacji pochodzą z obserwacji, prowadzonych w ramach badań własnych na temat wspierania uczniów z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacji edukacyjnej.

W artykule *Communication competences of students with special education needs and teachers as a "tool" on the way to inclusion* (2019b) skupiłam się na kompetencjach komunikacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ze szczególnym podkreśleniem konieczności „dopasowania komunikacyjnego nauczycieli” do możliwości uczniów.

Celem artykułu *Questionnaire for functional assessment of communication skills of students with Asperger's syndrome - psychometric assessment of the tool* (2019c) (we współautorstwie z Barbarą Marcinkowską i Katarzyną Smolińską) jest przedstawienie modelu diagnozy i wspomagania rozwoju kompetencji komunikacyjnych dzieci z zespołem Aspergera. Prezentowany model jest modyfikacją wcześniej zaprezentowanego modelu kompetencji komunikacyjnych. Pierwsza wersja modelu została opracowana w oparciu o analizę danych z zakresu komunikacji społecznej i psychospołecznej funkcjonowania osób z zespołem Aspergera z uwzględnieniem koncepcji kompetencji komunikacyjnych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną (Marcinkowska, 2013). Z kolei modyfikacja

prezentowanego w tym artykule modelu dodatkowo uwzględnia aspekt, wynikający z realizowanych badań własnych.

Do omawianego obszaru włączam także artykuł *Mothers' perspective on the functioning of a family with a child with special communication needs – preliminary research* (2021). W nim przedstawiłam wyniki badań wstępnych dotyczących funkcjonowania rodziny z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi z perspektywy matek. Głównym celem badań było poznanie doświadczeń badanych matek dzieci ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi w takich obszarach, jak: wykonywanie czynności codziennych, spędzanie czasu wolnego, relacje między poszczególnymi członkami rodziny oraz wyobrażenia matek na temat przyszłości rodziny z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi, a także czynników wpływających na te doświadczenia.

Wygłoszone referaty na krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych

1. *Dyskurs i dialog jako dwie podstawowe formy kształtowania kompetencji komunikacyjnych dziecka*, XII Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Edukacja XXI wieku” „Podmioty, środowiska i obszary edukacyjne, wyzwania i zagrożenia połowy XXI wieku”, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu, 22-24 października 2014, Zakopane.
2. *Możliwości komunikacyjne dziecka z zespołem Aspergera* – Ogólnopolska konferencja naukowa „Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu – krytyczna analiza”, Zakład Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych UAM w Poznaniu, pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, 15-16 kwietnia 2015 roku, Poznań (Obrzycko).
3. *Dziecko z zespołem Aspergera jako uczestnik rozmowy w diadzie z dorosłym*, IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu: Teoria i praktyka w profilaktyce oraz wspieraniu rozwoju osób z niepełnosprawnością - wobec tradycji i innowacji, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 20-21 kwietnia 2015 roku, Kraków.
4. *Wspieranie rozwoju kompetencji komunikacyjnych dzieci z zespołem Aspergera – ujęcie modelowe*, XII Międzynarodowa Konferencja Naukowa o Nauki Zaangażowane – w praktykę edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób z niepełnosprawnością, Uniwersytet Śląski w Katowicach Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie Instytut Nauk o Edukacji Zakład Pedagogiki Specjalnej, 18-19 kwietnia 2016 roku, Ustroń.
5. *Model of communication competences children with Asperger's syndrome* (referat współautorski z K. Smolińską), Międzynarodowa Konferencja Naukowa Actual problems of the correctional Education, Uniwersytet w Kamieńcu Podolskim, 12 – 13 kwietnia 2016 roku, Kamieniec Podolski.
6. *Od etykietowania do zrozumienia - komunikowanie się dziecka z zespołem Aspergera w środowisku szkolnym* (referat współautorski z K. Smolińską), III Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu Horyzonty pedagogiczne „Jest sobie człowiek... z niepełnosprawnością – z doświadczeniem w przyszłość”, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Wydział Nauk Społecznych Katedra Pedagogiki Specjalnej, 12 – 13 maja 2016 roku, Olsztyn.
7. *Kompetencje komunikacyjne dziecka z chorobą przewlekłą jako wyznaczniki jego funkcjonowania w rzeczywistości społecznej*, V Międzynarodowa Konferencja Naukowa

- „Wspieranie w rozwoju osób z niepełnosprawnością. Wobec pytań i odpowiedzi o dobrostan człowieka”, Instytut Pedagogiki Specjalnej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 10 – 12 października 2017 roku, Kraków.
8. *Kompetencje komunikacyjne uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i nauczycieli jako „narzędzie” w drodze do inkluzji*, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „O inkluzji i wykluczeniu – środowiska włączające w perspektywie pedagogiki specjalnej i pedagogiki społecznej”, Zakład Integracji, Inkluzji i Edukacji Społecznej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego, 22 – 23 marca 2018 roku, Warszawa.
  9. *Kwestionariusz do funkcjonalnej oceny kompetencji komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera – psychometryczna ocena narzędzia*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa Dobra Edukacji i ich Pedagogiczna Eksploracja, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 3-4 grudnia 2018 roku, Kraków.
  10. *Communication competences of students with special education needs and teachers as a “tool” on the way to inclusion*, 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation Seville, Spain 11-13 November 2019, IATED Academy.
  11. *Questionnaire for functional assessment of communication skills of students with Asperger’s Syndrome – psychometric assessment of the tool*, 11th International Conference on Education and New Learning Technologies, Palma de Mallorca, 1 – 3.07.2019
  12. *Model of diagnosis and supporting development of communicative competence of children with Asperger Syndrome*, 11th International Conference on Education and New Learning Technologies, Palma de Mallorca, 1 – 3.07.2019

Działania praktyczne

W ramach działań praktycznych w prezentowanym obszarze realizuję stałą współpracę ze Szkołą Integracyjną nr 317 w Warszawie, gdzie w ramach podpisanego porozumienia z ramienia Uczelni koordynuję wspólnie podejmowane przedsięwzięcia dydaktyczne i naukowe na rzecz uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W marcu 2024 został zgłoszony do MEN eksperyment pedagogiczny *Działam, bo mogę. Działam, bo chcę. Działam, bo uczyć się – edukacja w działaniu*, w którym jestem konsultantem naukowym.

Jestem współpracownikiem Akademii Handlowej Nauk Stosowanych w Radomiu, gdzie od roku 2019 prowadzę zajęcia z obszaru komunikacji, strategii komunikacyjnych oraz sposobów budowania kontaktu z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Wielokrotnie realizowałam szkolenia, konsultacje dla szkół i poradni w zakresie wsparcia komunikacyjnego uczniów ze specjalnymi potrzebami, między innymi:

- wykład na zaproszenie Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Białobrzegach *Specyfika pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami w szkole ogólnodostępnej* w Białobrzegach, 5 kwietnia 2019r.
- szkolenia dla nauczycieli z zakresu rozwijania kompetencji komunikacyjnych uczniów z zaburzeniem ze spektrum autyzmu oraz alternatywnych i wspomagających sposobów komunikacji, m.in. w Szkole Podstawowej Integracyjnej nr 317 im. Edmunda

Bojanowskiego czy w Szkole Podstawowej nr 323 im. Polskich Olimpijczyków w Warszawie.

Efektom mojej działalności praktycznej w tym obszarze są liczne umowy współpracy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej z placówkami oświatowymi.

Jestem współautorką opracowań praktyczno-metodycznych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w zakresie rozwijania kompetencji komunikacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi:

- Konieczna, I., Smolińska, K., Młynarczyk E. (2016). *Pewny Start Zajęcia rewalidacyjne: Wypowiedzi ustne i pisemne*. Warszawa: ISBN:9788326226007.
- Konieczna, I., Smolińska, K., Młynarczyk E. (2018). *Pewny Start Zajęcia rewalidacyjne: Wypowiedzi ustne i pisemne*. Warszawa: PWN. ISBN:9788326229022.

Wymienione opracowania metodyczno-praktyczne powstały w ramach współpracy Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Zakładu Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną z Państwowym Wydawnictwem Naukowym PWN.

6. Informacja o uczestnictwie w pracach zespołów badawczych realizujących projekty finansowane w drodze konkursów krajowych lub zagranicznych

Uczestniczyłam w realizacji następujących projektów, pełniąc funkcję kierownika (4), współwykonawcy (4), koordynatora merytorycznego (1).

1. *Budowanie poczucia koherencji dzieci z chorobą reumatyczną*, projekt finansowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, (nr BSTP/ 21/ 12 - I), kierownik projektu;
2. *Relacje dorosłych osób na temat życia z chorobą przewlekłą*, projekt finansowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, (nr BSTP/ 18/ 15 - I), kierownik projektu;
3. *Innovation Laboratories in the development of competences of special pedagogy teachers and people with special educational needs (i-Lab3)*, 2015, projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Erasmus+ program akcja K2 (nr projektu 2014-1-PL01-KA202-003428), współautor narzędzia badawczego i współwykonawca badań;
4. *Model kompetencji komunikacyjnych osób z zespołem Aspergera*, 2015 – 2016, projekt finansowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, (nr BSTP/ 9 / 15 - I), współwykonawca;
5. *Model wspierania dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu w sytuacji edukacyjnej*, 2015/2016, projekt finansowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (nr BSTP/ 4 / 15 - I), kierownik projektu;
6. *Kwestionariusz do funkcjonalnej oceny kompetencji komunikacyjnych uczniów z zespołem Aspergera – psychometryczna ocena narzędzia*, 2017 – 2018, projekt finansowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (nr BSTP 4/17 – I), współwykonawca;

7. *Strategie ujawniane przez dzieci z chorobą przewlekłą w sytuacji rozmowy z osobą dorosłą*, 2018-2020, projekt finansowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (BSTP 4/18-I), kierownik projektu;
8. *Szkolenia i doradztwo dla kadr poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego*, 1.03.2023-30.09.2023, projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach POWER (nr projektu) POWR.02.10.00-IP.02-00-011/20). W ramach realizowanych działań podejmowałam m.in.: monitorowanie działań wdrożeniowych oraz wykorzystania opracowanych narzędzi diagnostycznych w ramach prowadzonych działań wdrożeniowych, upowszechnianie narzędzi diagnostycznych opracowanych w ramach projektów konkursowych MEiN – prowadzenie systemu nadawania uprawnień do upowszechnianych narzędzi diagnostycznych oraz wsparcie w postaci superwizji dla przeszkolonych pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych; przygotowanie standardów poradnictwa oraz opracowanie raportu z rekomendacjami, koordynator merytoryczny;
9. *Indywidualizacja kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w szczególności uczniów z lekką, umiarkowaną i znaczną niepełnosprawnością intelektualną oraz uczniów z zaburzeniem ze spektrum autyzmu, przy wykorzystaniu możliwości najnowszych modeli generatywnej sztucznej inteligencji*, NCBR w ramach konkursu Ścieżka SMART Konsorcja I, nabór FENG.01.01-IP.01-005/23, numer: FENG.01.01-IP.01-A084/24, wniosek złożony do NCBR, starszy badacz – współwykonawca.

7. Informacja o uczestnictwie w programach europejskich lub innych programach międzynarodowych i krajowych

1. Pedagogika specjalna – nowa specjalność, 1.07.2011 - 31.07.2013, projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (UDA - POKL.04.01.01-00-207/09-00) sekretarz projektu;
2. Dobre praktyki – dobrzy nauczyciele – skuteczna szkoła, 1.07.2010 - 31.10.2014, projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Nr umowy: UDA – POKL.03.03.02-00-036/10-00) koordynator praktyk w Zakładzie Pedagogiki Terapeutycznej;
3. Sprawni niepełnosprawni, 01.01.2014 – 31.06.2015, realizowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej i TVP S.A. w latach 2014 – 2015 (wspólnie z mgr Katarzyną Cichocką – Segiet), współrealizator projektu;
4. Butnes Europa, 07.07.2015–30.05.2016, projekt współfinansowany i realizowany przez Evangelische Akademie Loccum Postfach 21 58, D-31545 Rehburg-Loccum i Deutsch-Polnisches Jugendwerk, Friedhofsgasse 2, 4473 Potsdam w partnerstwie z Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (wspólnie z dr Katarzyną Smolińską), nawiązanie współpracy, opracowanie i realizacja projektu.
5. Międzynarodowy projekt dydaktyczno-badawczy poświęcony edukacji włączającej w Polsce, Indonezji i na Tajwanie, pt.: Students with special needs and the Covid - 19 epidemic: Indonesia–Poland–Taiwan. W ramach działań projektowych nawiązano współpracę z prof. Sujarwanto i dr Rofiah Khofidotur z Universitas Negeri Surabaya

(Indonezja). Efektem projektu jest m.in. planowana międzynarodowa publikacja naukowa, w której biorę udział. W ramach projektu opracowany został, przedstawiony już (5.2.), artykuł we współautorstwie z Mileną Miałkowską-Kozaryną *Polish teachers opinions on the distance learning of students with autism spectrum disorder*.

8. Informacja o członkostwie w redakcjach naukowych monografii

Głodkowska, J., Konieczna, I., Piotrowicz, R., Walczak, G. (2017). (red.). *Interdyscyplinarne Konteksty Wczesnej Interwencji, Wczesnego Wspomagania Rozwoju Dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo APS. ISBN 978-83-66953-99-6 ss. 473

9. Informacja o udziale w komitetach organizacyjnych i naukowych konferencji krajowych lub międzynarodowych

1. *Badania jakościowe*, 2013, Instytut Pedagogiki Specjalnej w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, współorganizator panelu dyskusyjnego;
2. *Auf den Weg zu einer inklusiven Gesellschaft. Tagung für angehende Heilerziehungspfleger/innen (BBs-FS) aus Deutschland und Sonderpädagogen/innen aus Polen*, 2016, Evangelische Akademie Loccum, przewodniczący komitetu organizacyjnego;
3. Międzynarodowa Konferencja Naukowa Pedagogiki Specjalnej z cyklu OSOBA *Interdyscyplinarne konteksty wczesnej interwencji, wczesnego wspomagania rozwoju dziecka*, 2016 rok, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, członek komitetu organizacyjnego;
4. Międzynarodowa Konferencja Naukowa Pedagogiki Specjalnej z cyklu OSOBA *Acceptance, Participation, Social Solidarity – Interdis. Challenges in Creating of Community for All*, 2022, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, członek komitetu organizacyjnego.

10. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni oraz staże naukowe będące efektem współpracy międzynarodowej oraz krajowej

Po uzyskaniu stopnia doktora, byłam wielokrotnie współorganizatorką międzynarodowych konferencji poświęconych tematyce niepełnosprawności w kontekście wczesnej interwencji, edukacji, rehabilitacji, a zwłaszcza procesu wspierania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W ramach prac organizacyjnych byłam odpowiedzialna między innymi za kontakty z gośćmi konferencji, zarówno z Polski, jak i z zagranicy. Było to początkiem owocnej współpracy z ośrodkami naukowo-badawczymi między innymi w Niemczech, na Węgrzech, w Ukrainie czy w Kazachstanie.

W roku 2015 nawiązałam współpracę z Evangelische Akademie Loccum, gdzie w partnerstwie z Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (wspólnie z dr Katarzyną Smolińską) realizowałam projekt *Butnes Europa*, 07.07.2015 – 30.05.2016,

projekt współfinansowany i realizowany przez Evangelische Akademie Loccum Postfach 21 58, D-31545 Rehburg-Loccum i Deutsch-Polnisches Jugendwerk, Friedhofsgasse 2, 4473 Potsdam. Efektem projektu była m.in.: międzynarodowa konferencja *Auf dem Weg zu einer inklusiven Gesellschaft* w Loccum, gdzie wygłosiłam referat *Disabled people educational system in Poland and their situation* (24-28 kwietnia 2016 roku). W Evangelische Akademie Loccum zrealizowałam staż, podczas którego mogłam zapoznać się z formami i metodami wsparcia edukacyjnego dzieci z chorobą w placówkach leczniczych w Niemczech.

W dniach 11-16 kwietnia 2016 roku odbywałam staż naukowy na Uniwersytecie im. Ivana Ogiienki w Kamieńcu Podolskim w Ukrainie. Prowadziłam tam wykłady dla pracowników naukowych Uniwersytetu z poszczególnych katedr i zakładów, w tym dla doktorantów. Odbywałam również zajęcia ze studentami, dzieląc się również własnymi doświadczeniami naukowymi oraz praktycznymi. Gościłam w wielu ośrodkach, instytucjach zajmujących się edukacją, rehabilitacją osób z niepełnosprawnościami, w szczególności osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną. Podczas tych wizyt miałam możliwość poznania praktyk w zakresie edukacji dzieci z niepełnosprawnością, ale również podzielenia się własną wiedzą o możliwościach i rozwiązaniach edukacyjnych i rehabilitacyjnych osób z niepełnosprawnościami. Opiekę nad stażem naukowym sprawował prof. Oleksey Havrylov. Zwieńczeniem udziału w stażu była X Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Oświata korekcyjna: historia, współczesność i perspektywy rozwoju”, Kamieniec Podolski 12 kwietnia 2016 r., w czasie której wygłosiłam referat: *Model of communication competences children with Asperger's syndrome*. W czasie konferencji odbyła się również Międzynarodowa Olimpiada Wiedzy Studentów Pedagogiki Specjalnej, w której pełniłam funkcję współorganizatora ze strony polskiej oraz członka komisji weryfikującej wyniki olimpiady. Efektem stażu naukowego były również artykuły naukowe, trwająca od lat wymiana studencka, wizyty naukowe, wspólne przedsięwzięcia: konferencje, warsztaty, wymiana doświadczeń w kształceniu pedagogów specjalnych w Polsce i w Ukrainie.

W roku 2017 wspólnie z doktor Kornelią Czerwińską nawiązałam współpracę z Eotvos Lorand University (ELTE) w Budapeszcie. Zostało podpisane porozumienie o wzajemnej wymianie i współpracy z Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Efektem współpracy są dwa artykuły współautorskie z Beatą Pronay z Eotvos Lorand University (ELTE): *Early intervention and early childhood development support – Polish and Hungarian solutions* oraz *Education for students with disabilities – Polish and Hungarian solutions* (opisane w 5.2.).

Kolejny staż naukowy odbyłam w roku 2021, w Ałmacie na Uniwersytecie im. Abaja w Kazachstanie. Zostałam zaproszona przez władze Uczelni jako profesor wizytujący. Prowadziłam seminarium dla doktorantów, wykłady dla studentów, konsultacje metodologiczne dla pracowników naukowych Uniwersytetu. Efektem współpracy jest powołanie mnie na promotora zagranicznego dla dwóch doktorantów. Przygotowywane są rozprawy doktorskie, prowadzone konsultacje metodologiczne zarówno z promotorem rozprawy doktorskiej w Kazachstanie, jak i promotorem pomocniczym, konsultantem naukowym z zagranicy. Przygotowywane są wspólne artykuły z doktorantami. Co roku odbywają się konsultacje wyjazdowe, w czasie których doktoranci z Kazachstanu przyjeżdżają do Polski. Od lat organizuję tego rodzaju wizyty dla doktorantów oraz pracowników naukowych. W dalszych planach są także wspólne badania naukowe w zakresie wsparcia

edukacyjnego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. W szczególności pracownicy naukowcy na Uniwersytecie w Kazachstanie są zainteresowani wprowadzaniem rozwiązań dla dorosłych osób z zaburzeniem ze spektrum autyzmu oraz sposobami wspierania uczniów z ASD.

W roku akademickim 2023/2024 (październik–luty) podjęłam współpracę z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Wydział Studiów Edukacyjnych, w którym zrealizowałam staż naukowy. Staż był realizowany pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Beaty Jachimczak.

W ramach stażu naukowego zrealizowałam działania w następujących obszarach:

- obszar naukowy: konceptualizacja i realizacja badań naukowych w obszarze wsparcia edukacyjnego uczniów z chorobą przewlekłą; przygotowanie i złożenie do czasopisma *Journal of Religion and Health* artykułu naukowo-badawczego (wspólnie z prof. UAM dr hab. Beatą Jachimczak oraz prof. dr hab. Bogusławem Śliwskim); spotkania i konsultacje naukowe z pracownikami Pracowni Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych, dotyczące planów dalszego rozwoju naukowego i przygotowań do awansu zawodowego oraz spotkania z zespołami realizującymi badania naukowe w Pracowni Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; udział we wspólnym posiedzeniu Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, społeczności WSE UAM z Państwem Rektorów, Dziekanów Wydziałów i Dyrektorów Instytutów Pedagogicznych/Edukacyjnych/Nauk o Wychowaniu/Nauk Pedagogicznych oraz Przewodniczących Naukowej Rady Dyscypliny Pedagogika, a także władz PTP poświęcone pedagogice jako dyscyplinie naukowej i kierunkowi kształcenia;
- obszar dydaktyczny: realizacja ćwiczeń oraz wykładów na kierunku Pedagogika specjalna; zapoznanie się z programami poszczególnych kierunków oraz specjalności, w tym z programami praktyk na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; spotkania z przedstawicielami poszczególnych zespołów Pracowni Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu odpowiedzialnych za współpracę ze środowiskiem lokalnym oraz z zagranicą;
- obszar organizacyjny: aktualnie, wspólnie z prof. UAM dr hab. Beatą Jachimczak, realizowane są prace przygotowawcze dotyczące seminarium naukowego na temat działań zapewniających wysoką jakość edukacji dla wszystkich.

11. Członkostwo w organizacjach i towarzystwach naukowych

1. Polskiego Towarzystwa Pedagogów Specjalnych (od założenia do 2023);
2. Teaching & Education Research Association (od 2019);
3. Association of North America Higher Education International (od 2018);
4. International Teachers Association (od 2023).

12. Członkostwo w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism

W redakcji czasopisma naukowego *Szkola Specjalna*, wydawanego przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (od 2020)

13. Informacja o recenzowanych pracach naukowych lub artystycznych, w szczególności publikowanych w czasopismach międzynarodowych oraz projektach

1. Recenzent w czasopiśmie „Niepełnosprawność i Rehabilitacja”, (2016)
2. Recenzent w czasopiśmie „Forum Pedagogiczne”, (2023)
3. Recenzent w czasopiśmie „Kwartalnik Pedagogiczny” (2023)
4. Recenzent w czasopiśmie „Education Journal (EDU)” (2023)
5. Recenzent wniosków o finansowanie projektów realizowanych ze środków statutowych w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (2017 i 2020).
6. Recenzent wniosków o finansowanie projektów w PFRON (2021)

14. Osiągnięcia i nagrody

Pracując w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, otrzymałam za mają działalność akademicką następujące nagrody Rektora:

1. Nagroda Zespołowa III stopnia w kategorii: Działalność promująca i organizacyjna, za wydatny wkład w prace Komisji Rekrutacyjnej (2013);
2. Zespołowa Nagroda Rektora II stopnia za nowatorskie działania na rzecz propagowania idei pedagogiki specjalnej (2015);
3. Indywidualna nagroda III stopnia za działalność naukową w 2018 roku (2019);
4. Indywidualna nagroda III stopnia za działalność organizacyjną w 2020 roku (2021);
5. Indywidualna nagroda III stopnia za działalność organizacyjną w 2021 roku (2022).

W roku 2019 zastał mi przyznany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Medal Brązowy za długoletnią służbę, zaś w roku 2021 zostało mi przyznane odznaczenie za zasługi w działalności na rzecz rozwoju nauki Brązowy Krzyż Zasługi.

Corocznie otrzymuję bardzo wysokie oceny studentów za pracę dydaktyczną, co poczytuję sobie jako wyjątkowe wyróżnienie.

15. Działalność dydaktyczna oraz organizacyjna

Prowadzę zajęcia dla studentów studiów stacjonarnych oraz niestacjonarnych na kierunku pedagogika specjalna, głównie na specjalnościach: pedagogika terapeutyczna (do roku 2016), edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną, edukacja i terapia osób z autyzmem, wczesna interwencja pomoc dziecku i rodzinie. Do roku akademickiego 2020/2021 były to głównie studia pierwszego i drugiego stopnia. Prowadzę również wykłady oraz ćwiczenia na studiach pięcioletnich na kierunku pedagogika specjalna. Od początku pracy na stanowisku badawczo-dydaktycznym prowadzę również seminaria dyplomowe.

Od początku pracy na Uczelni, a szczególnie po obronie pracy doktorskiej, realizowałam autorskie programy w ramach następujących przedmiotów.

Z uwagi na ich liczbę wskazuję tylko wybrane:

- Pedagogika terapeutyczno-lecznicza – ćwiczenia;
- Opieka paliatywna – wykład;
- Metodyka nauczania, wychowania i opieki w placówkach leczniczych – ćwiczenia;
- Pedagogika dzieci z niepełnosprawnością ruchową – wykład;
- Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia z niepełnosprawnością ruchową – ćwiczenia;
- Metodyka pracy edukacyjno-terapeutycznej z uczniem z niepełnosprawnością ruchową – ćwiczenia;
- Metodyka pracy z uczniem z niepełnosprawnością ruchową – ćwiczenia;
- Techniki wspierające rozwój dziecka w szkole i placówce opiekuńczo-wychowawczej – ćwiczenia;
- Dydaktyka specjalna – wykład i ćwiczenia;
- Metody terapii osób z niepełnosprawnością intelektualną – ćwiczenia;
- Metodyka edukacji polonistycznej – ćwiczenia;
- Metodyka kształcenia i wychowania w przedszkolu specjalnym – ćwiczenia;
- Ocenianie i ewaluacja w szkole integracyjnej – ćwiczenia;
- Przygotowanie dziecka do nauki w szkole – wykład, ćwiczenia;
- Metody wspierania rozwoju komunikacji – ćwiczenia;
- Wprowadzenie do komunikacji alternatywnej i wspomagającej – ćwiczenia.

Ponadto od początku pracy na Uczelni jestem opiekunem praktyk dla specjalności pedagogika terapeutyczno-lecznicza (2008–2016) oraz edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną, edukacja i terapia osób z autyzmem oraz rehabilitacja osób ze sprzężoną niepełnosprawnością oraz na studiach podyplomowych Edukacja i terapia osób ze spektrum autyzmu. Prowadzone przez mnie zajęcia są co roku wysoko oceniane przez Studentów Akademii, o czym świadczą wyniki ankiet i uczelniane rankingi.

Wypromowałam 143 prac dyplomowych, zrecenzowałam 157 prac dyplomowych i wielokrotnie byłam członkiem komisji obrony prac dyplomowych.

Jestem promotorem pomocniczym w następujących przewodach doktorskich:

1. mgr Katarzyna Cichocka – Segiet, tytuł rozprawy: *Jak nauczyciele klas integracyjnych radzą sobie ze wspieraniem uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych*,
2. mgr Maja Zielińska, tytuł rozprawy: *Sprawność grafomotoryczna a dojrzałość neuromotoryczna uczniów klas pierwszych szkoły podstawowej*, obrona 6.12.2023, Uchwała Senatu Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w dniu 20 grudnia o nadaniu mgr Mai Zielińskiej stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika,
3. Nurbyek Razukhan, tytuł rozprawy: *Using of digital technologies in an inclusive education for special education teachers training course*,

4. Rakhimova Moldir, tytuł rozprawy: Pedagogical conditions of using computer programmes in teaching of foreign language to children with musculoskeletal disorders.

W Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej pełniłam/pełnię następujące funkcje:

- członek Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych (2016–2020);
- Zastępca Dyrektora Instytutu Pedagogiki Specjalnej (od 2019);
- kierownik dwóch studiów podyplomowych mających charakter kwalifikacyjny: *Edukacja i terapia osób ze spektrum autyzmu dla nauczycieli przedmiotu/zajęć nieposiadających kwalifikacji z zakresu pedagogiki specjalnej* oraz *Edukacja i terapia osób ze spektrum autyzmu dla nauczycieli posiadających kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej*. Jestem autorką programu studiów (2022 – 2024);
- kierownik specjalności edukacja i terapia osób z zaburzeniem ze spektrum autyzmu na dwuletnich studiach uzupełniających pedagogiki specjalnej w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (2016 – 2019);
- członek redakcji czasopisma naukowego Szkoła Specjalna (zgodnie z punktacją MEiN – 40 punktów) (od 2020);
- członek Uczelnianej Komisji Rekrutacyjnej (2010 – 2020);
- członek Zespołu ds. Rozpatrywania Odwołań (od 2021);
- doradca studentów studiów stacjonarnych oraz niestacjonarnych (cyklicznie od 2010);
- na początku pracy jako asystent, a potem adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Terapeutycznej założyłam Studenckie Koło Naukowe, które do 2014 roku działało przy Zakładzie, zajmowało się ono tematyką powiązaną z sytuacją osób z chorobami przewlekłymi, w szczególności tematyką sytuacji dziecka z chorobą przewlekłą w placówce leczniczej, wspólnie ze studentami pedagogiki terapeutycznej między innymi organizowałam warsztaty i teatr dla dzieci w Centrum Zdrowia Dziecka;
- członek Komisji ds. jakości kształcenia (od 2019);
- redaktor Bazy Wiedzy APS służącej zbieraniu, wpisywaniu dorobku pracowników naukowo-dydaktycznych (2014–2018);
- członek Senackiej Komisji Etyki Badań Naukowych (2017-2019);
- instytutowy Koordynator ds. przebiegu edukacji zdalnej spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 (od 2020);
- członek zespołu przygotowującego raport samooceny na kierunku pedagogika specjalna dla Polskiej Komisji Akredytacyjnej (2023).

W Instytucie Pedagogiki Specjalnej jestem przewodniczącą Zespołu ds. praktyk na kierunku pedagogika specjalna. W roku 2021-2022 byłam osobą odpowiedzialną za prace Zespołu ds. modernizacji programów kształcenia na kierunku pedagogika specjalna.

Od początku swojej pracy naukowej w APS jestem zaangażowana w liczne działania Instytutu Pedagogiki Specjalnej oraz całej Uczelni. Dowodem tego jest wieloletnia współpraca z ośrodkami nie tylko naukowymi, które opisałam w części autoreferatu poświęconej współpracy z zagranicą, ale również z wieloma ośrodkami o charakterze edukacyjno-

terapeutyczno-wychowawczym w Polsce. Współpraca ta cały czas owocuje między innymi licznymi wizytami studentów w ramach przygotowywania do zawodu pedagoga specjalnego.

Byłam członkiem komitetu organizacyjnego Jubileuszu 100-lecia Uczelni, w tym jednego z wiodących wydarzeń Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Acceptance, Participation, Social Solidarity – Interdis. Challenges in Creating of Community for All* (2022).

16. Kompletny wykaz opublikowanych prac naukowych oraz bibliometryczne wskaźniki dokonań naukowych po uzyskaniu stopnia doktora

Wykaz wybranych opublikowanych prac naukowych włączony jest (wraz z krótkim opisem) w odpowiedni merytorycznie fragment autoreferatu.

Ogólnie ujmując, moja praca naukowo-badawcza, realizowana po doktoracie, udokumentowana jest publikacjami w postaci artykułów autorskich i współautorskich, monografii autorskich i współautorskiej, rozdziałów w pracach zbiorowych pod redakcją. Na dzień 6 maja 2024 suma punktów na podstawie analizy bibliometrycznej, która uwzględnia punktację MNiSW, wynosi: 1620. Mając na względzie liczebność opracowań, mój cały dorobek naukowy obejmuje 92 prace (źródło: baza wiedzy APS - bw.aps.edu.pl; stan na 06.05.2024). Ponadto w autoreferacie odwołuję się także do opracowań metodycznych z zakresu edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną (4).

Sumaryczny *Impact Factor* według listy *Journal Citation Reports* (JCR), zgodnie z rokiem opublikowania, wynosi: 1,184. Liczba cytowań według Google Scholar równa się: h-index = 5, liczba cytowań łącznie = 63 (stan na 06.05.2024).

Podsumowanie

Wskazane przeze mnie i opisane obszary naukowe (5.1. – 5.3) uzupełniają się i dopełniają wzajemnie, dlatego trudno dookreślić ich granice. Stąd też problemy analizowane w ramach jednego obszaru wiązały się integralnie z problemami, które podejmowałam w dwóch pozostałych obszarach teoretyczno-badawczych. W każdym z tych obszarów starałam się ukazywać i mapować problematykę istotną dla pedagogiki, a w szczególności pedagogiki specjalnej. Obrane przez mnie podejście metodologiczne miało charakter jakościowy. Za cel stawiałam sobie poznanie i zrozumienie tych kwestii badawczych, które przedstawiłam w trzech obszarach, prezentujących mój dorobek naukowo-badawczy w publikacjach naukowych, wygłaszanych referatach oraz aspektach praktycznych i metodycznych. W opracowaniach mających charakter analityczno-teoretyczny mapowałam podejmowaną przeze mnie problematykę, dzięki czemu odkrywałam nowe obszary wymagające badań naukowych, które jak zakładałam, w Polsce i na świecie będą źródłem budowania „dobrej praktyki”. Zarówno w publikacjach, jak i wystąpieniach na konferencjach, podkreślałam potrzebę poznawania obszarów osadzonych w pedagogice i pozostających zagadnieniami ważnymi i ciągle aktualnymi. Starałam się uwrażliwiać odbiorców nie tylko ze świata nauki, ale też odbiorców społecznych, na potrzebę ciągłego nagłaśniania i wspierania idei humanizacji życia społecznego. W ciągu całej dotychczasowej pracy naukowo-badawczej zaangażowana byłam w pracę różnych zespołów badawczych, dlatego miałam wiele możliwości wzbogacenia

własnego warsztatu badawczego. Konsekwentnie i świadomie pracowałam na rzecz integracji różnych środowisk.

Podjęmowana przeze mnie tematyka oraz prowadzone badania naukowe wpisują się w obszar pedagogiki specjalnej, w szczególności pedagogiki terapeutyczno-leczniczej. Ustawicznie obszar ten jest wzbogacany o opracowania teoretyczne, empiryczne i co ważne analizy te służą rekomendacjami dla praktyki. Bogactwo tematyczne, koncepcyjne i dążenie do prawdy badawczej są istotnym warunkiem rozwijania pedagogiki specjalnej w nieustannie i dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, Od początku mojej drogi zawodowej miałam pragnienie, ale i możliwość uczestniczenia w tym misyjnym procesie pedagogiki specjalnej.

Literatura

- Antonovsky, A. (2005). *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Attwood, T. (2006). *Zespół Aspergera*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Berger, P., Luckmann, T. (2022). *Społeczne tworzenie rzeczywistości*. Tłum. J. Niżnik. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Błęszyński, J. (2004). Jakościowa diagnoza autyzmu u dzieci – w kontekście wsparcia środowiska rodzinnego. W: J. Bąbka (red.), *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach życia* (s. 34–53). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. W: U. Bronfenbrenner (ed.), *Making Human beings human: Bioecological perspectives on human development*. (s. ix- xxvi). Sage Publications, Thousand Oaks.
- Bruner, J.S. (1978). *Poza dostarczone i informacje. Studia z psychologii poznania*. Warszawa: PWN.
- Brzezińska, A. (2005). *Społeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Charbicka, M. (2015). *Dziecko z zespołem Aspergera*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Chrzanowska, I. (2015). *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Davis, A. (2007). *Public relations*. Warszawa: Tłum. G. Dąbkowski. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Gajdzica, Z. (2013). *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni społecznej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Gerland, G. (2015). *Prawdziwy człowiek. Osobista opowieść o dorastaniu i edukacji w autyzmie*. Warszawa: Wolters Kluwer SA.
- Głodkowska, J. (2017). *Dydaktyka specjalna – od wzorca do interpretacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Habermas, J. (1999). *Teoria działania komunikacyjnego*. Tłum. A.M. Kaniowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krause, A. (2010). Niepełnosprawność – Inny w paradygmacie humanistycznym. *Niepełnosprawność*, 4, 111–121.
- Kwiatkowski, S., Rozwój kompetencji zawodowych w procesie pracy. *Szkola. Zawód. Praca*, 12/2016, 13-24.

- Marcinkowska, B. (2013). *Model kompetencji komunikacyjnych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną - w poszukiwaniu wzajemności i współpracy*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Mertens, D. (1998). *Research methods in education and psychology: Integrating diversity with quantitative and qualitative approaches*. New York: SAGE Publications.
- Miles, M.B., Huberman, A.M. (2000). *Analiza danych jakościowych*. Przeł. S. Zabielski. Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Patton, M.Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Wyd. 2. Beverly Hills: Sage Publications.
- Pisula, E. (2015). *Autyzm od badań mózgu do praktyki psychologicznej*. Sopot: GWP.
- Reber, A.S., Reber, E.S. (2008). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Szumski, G. (2006). *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wygotski, L.S. (1971). *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: PWN.
- Zaorska, M. (2015). Potrzeba doprecyzowania terminów istotnych dla praktyki pedagogiki specjalnej i życia osób z niepełnosprawnością. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 38, 19–32.

Podpis wnioskodawcy
Iwona Konieczna

